

ประวัติศาสตร์ความทรงจำการต่อสู้ของชาวม้ง ในสงครามคอมมิวนิสต์

ประสิทธิ์ ลีปรีชา¹

บทคัดย่อ

สงครามเย็นซึ่งเกิดขึ้นในระดับโลกและภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ส่งผลกระทบต่อตรงต่อกลุ่มชาติพันธุ์ม้งในภาคเหนือของประเทศไทย ความขัดแย้งทางอุดมการณ์ในยุคสงครามเย็นนำมาซึ่งการสู้รบด้วยอาวุธสงครามในพื้นที่ชายแดนประเทศไทย และลาวหรือสงครามคอมมิวนิสต์ ม้งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีบทบาทอย่างสำคัญในการสู้รบร่วมกับทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายคอมมิวนิสต์ ที่ผ่านมา เสียงที่ถูกสื่อออกสู่สาธารณะล้วนมาจากเจ้าหน้าที่รัฐกับสื่อมวลชนของไทย ปรากฏภาพลักษณ์ของ “แม่แดง” หรือทหารม้งของฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่โหดร้ายและบ่อนทำลายประเทศชาติเป็นหลัก นอกนั้นเป็นเสียงของอดีตนักศึกษาที่เข้าร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยและเข้าไปอยู่กับชาวม้งในพื้นที่ป่าที่นำเสนอประสบการณ์ตรงของการต่อสู้ทางการเมืองและความสัมพันธ์ที่มีกับชาวม้งที่อยู่กับฝ่ายคอมมิวนิสต์เท่านั้น บทความนี้จึงนำเสนอเสียงของชาวม้งที่เข้าร่วมการต่อสู้กับทั้งสองฝ่าย โดยเน้นประวัติศาสตร์ความทรงจำของชาวม้งเพื่อตอบคำถามว่า ทำไมแกนนำชาวม้งในยุคหนึ่งจึงตัดสินใจเข้าร่วมกับอีกฝ่ายหนึ่ง บทบาทของทหารชาวม้งที่เข้าร่วมต่อสู้กับทั้งสองฝ่ายและความสูญเสียที่เกิดขึ้นเป็นอย่างไร และภายหลังสงครามยุติลงแล้วพวกเขาสมานบาดแผลเพื่ออยู่ร่วมกันได้อย่างไร งานนี้รวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์อดีตแกนนำชาวบ้านและทหารม้งทั้งสองฝ่ายกับเอกสารที่เกี่ยวข้อง ผู้เขียนนำเสนอว่า ประวัติศาสตร์บอกเล่าของชาวม้งเป็นความทรงจำทางสังคมว่าด้วยการต่อสู้ในยุคสงครามเย็นที่พวกเขาเสนอต่อสาธารณะ แม้จะเป็นเพียงวาทกรรมรองก็ตาม

คำสำคัญ: ประวัติศาสตร์ความทรงจำทางสังคม สงครามเย็น คอมมิวนิสต์ ม้ง ภาคเหนือ

¹ ภาควิชาสังคมศาสตร์กับการพัฒนา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
<Email: leesia2009@gmail.com>

Fighting Memory History of the Hmong in the Communist War

Prasit Leepreecha²

ABSTRACT

The Cold War, which occurred at the global and regional levels, directly impacted the Hmong ethnic group in northern Thailand. Ideological conflict of the Cold War entailed armed fighting along the Thai–Lao border, known as the Communist War. The Hmong were one ethnic group that played important roles in fighting side–by–side with both the Communist Party of Thailand and the Thai government. However, only the voices of the Thai government and media were disseminated to the public. Out of that were voices of former students who joined the Communist Party of Thailand in the jungle and had written their direct experiences of fighting and relations with the Hmong. This article, therefore, presents the voices of the Hmong who joined the fighting of both sides, which had rarely been disseminated to the public. The contents of this article answer the question: why did the leaders of the Hmong decide to side with the other side in those days? What were the roles of Hmong soldiers who fought side–by–side with both sides and those who were lost? How have they reconciled in the post–war conflict? Information for this research was gathered from interviews with former Hmong leaders, villagers, and soldiers from both sides, as well as relevant archives. The author argues that the oral history of the Hmong represents the social memory of fighting during the Cold War that they wish to present to the public, despite it being a minor discourse.

Keywords: Social Memory History, Cold War, Communist, Hmong, Northern Thailand

---

² Department of Social Science and Development, Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University <Email: leesia2009@gmail.com>

เกริ่นนำ

ความขัดแย้งทางการเมืองในระดับโลกที่เกิดขึ้นช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง เรียกว่าสงครามเย็นได้ส่งผลกระทบต่ออนุภูมิภาคและท้องถิ่นต่างๆ ทั่วโลก อย่างในเอเชียอาคเนย์และประเทศไทยที่มีกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ในแต่ละท้องถิ่น (Phromson, 2014; Singtomas, 2017; Chaithiang, 2011) กรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง ในภาคเหนือที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ชายแดนไทยและลาวก็เช่นกัน (Tapp, 1989; Vang, 2019) ความขัดแย้งของสงครามเย็นทำให้ชาวม้งต้องตัดสินใจเลือกข้าง ระหว่าง ฝ่ายรัฐบาลไทยกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ ที่ผ่านมามีการสื่อสารนโยบายและการต่อสู้ในพื้นที่ ออกสู่สาธารณะโดยเจ้าหน้าที่รัฐและสื่อมวลชนเป็นหลัก กับมีงานเขียนเกี่ยวกับ ชาวม้งและสงครามคอมมิวนิสต์อยู่บ้าง แต่ก็ยังขาดเสียงของแกนนำ ชาวม้งและ ทหารชาวม้งที่มีประสบการณ์ตรงอยู่ในช่วงเหตุการณ์การต่อสู้ของทั้งสองฝ่าย ในยุคนั้น

สงครามเย็นเป็นความขัดแย้งของอุดมการณ์ทางการเมืองสองขั้วระหว่าง ฝ่ายประชาธิปไตยที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นแกนนำกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่นำโดยอดีต สหภาพโซเวียตซึ่งเกิดขึ้นต่อเนื่องภายหลังจากสงครามโลกครั้งที่สอง การก่อรูป ของความขัดแย้งเริ่มประมาณกลางคริสต์ทศวรรษ 1940 แต่จุดเริ่มต้นที่ชัดเจน น่าจะนับตั้งแต่ผู้นำสหรัฐอเมริกาประกาศลัทธิทรูแมนใน ค.ศ.1947 จนกระทั่ง การทำลายกำแพงเบอร์ลินเมื่อ ค.ศ.1989 ตามมาด้วยการล่มสลายของอดีตสหภาพ โซเวียตใน ค.ศ.1991 สงครามเย็นเป็นการต่อสู้ของประเทศมหาอำนาจทั้งสองฝ่าย ที่ไม่ได้ใช้อาวุธทำห้ำหั่นกันโดยตรง แต่เป็นสงครามจิตวิทยาในการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อมุ่งโจมตีฝ่ายตรงข้าม การจารกรรมข้อมูล การแข่งขันกันสร้างพันธมิตรทางทหาร อุดมการณ์ทางการเมือง เทคโนโลยีด้านอวกาศและอาวุธนิวเคลียร์ เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ประเทศมหาอำนาจได้สร้างสงครามตัวแทน เกิดความร้อนระอุ ที่เป็นการประหัตประหารกันด้วยอาวุธในภูมิภาคย่อยของโลก อย่างในคาบสมุทร เกาหลีและในเอเชียอาคเนย์หรือที่รู้จักกันในชื่อสงครามเวียดนาม (McMahon, 2022; Murfett, 2012, pp. 1–2) แต่ในประเทศไทยเรียกสงครามคอมมิวนิสต์³

ในประเทศไทย ขบวนการคอมมิวนิสต์จะเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2470 ด้วยการที่โฮจิมินห์ได้ก่อตั้งพรรคคอมมิวนิสต์สยามขึ้นเมื่อ พ.ศ.2473 (Murachima, 2012)

³ บทความนี้ผู้เขียนใช้คำว่า “สงครามคอมมิวนิสต์” ในความหมายที่ครอบคลุม ทั้งฝ่ายที่ต่อสู้เพื่ออุดมการณ์คอมมิวนิสต์ของ พคท. กับฝ่ายรัฐบาลที่ต่อสู้เพื่อต่อต้าน การลู่กลามของลัทธิคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย

ขณะที่รัฐบาลได้ออกพระราชบัญญัติว่าด้วยคอมมิวนิสต์เมื่อ พ.ศ.2476 ตามมาด้วย พ.ศ.2495 ที่เน้นการตรวจสอบและห้ามพรรคสังคมนิยมแห่งประเทศไทย หรือพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ดำเนินกิจการทางการเมืองอย่างถูกต้องในสภาแห่งชาติ (Yimprasert, 2007) เข้าสู่ พ.ศ.2501 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ประกาศนโยบายชนบทล้อมเมือง (ป่าล้อมเมือง) เน้นการเคลื่อนไหวในหมู่ชาวนา และในเขตป่าเขา “จับอาวุธขึ้นต่อสู้” ในที่สุด วันที่ 7 สิงหาคม 2508 จึงเป็น “วันเสียงปืนแตก” คือมีการปะทะด้วยอาวุธครั้งแรกที่บ้านนาบัว ตำบลเรณู อำเภอท่าพนม จังหวัดนครพนม ตามด้วยการใช้อาวุธในทุกเขตการทำงานของ พคท. (Sinara, 2009) ในส่วนของฝ่ายรัฐบาล ในปีเดียวกันนั่นเอง กองทัพบกได้จัดตั้งกองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์ (กอ.ปค.) ขึ้น (Kerdphon, 2011) เมื่อเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 นักศึกษาและผู้นำชาวนาประมาณ 2,000 คน ได้หลบหนีออกจากเมืองเพื่อร่วมต่อสู้กับขบวนการคอมมิวนิสต์ในเขตฐานที่มั่นในป่า โดยเขตงานภาคเหนือ ประกอบด้วย เขต 3 จังหวัด (เพชรบูรณ์ พิษณุโลกและเลย) เขตน่าน (แบ่งเป็นน่านเหนือกับน่านใต้) เขต 7 พะเยา (ภูผาใจและภูผาซำ) เขต 8 เชียงราย (ภูซำฟ้าและภูดอยยาว) และเขตตาก (Fongthale, 2013; Klum Phoen Nan, 2009; Mailee, 2016; Sinara, 2009) แม้พื้นที่ป่าในเขตดังกล่าวจะมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายอาศัยอยู่ แต่มักเป็นกลุ่มที่มีบทบาทอย่างโดดเด่นในการเป็นทหารของกองทัพปลดแอกแห่งประเทศไทยหรือฝ่ายคอมมิวนิสต์

“ม้ง” เป็นชื่อที่กลุ่มชาติพันธุ์ม้งเรียกตัวเอง หมายถึงคนหรืออิสระชน ขณะที่คนจีนจัดให้ชาวม้งเป็นส่วนหนึ่งของชนชาติเหมียว ส่วนในประเทศลาวและไทยคนลาว คนไทยและชาวตะวันตกออกเสียงเพี้ยนเป็น “แม้ว” ปัจจุบันมีชุมชนม้งอาศัยอยู่อย่างถาวรในประเทศจีน เวียดนาม ลาว ไทย พม่า สหรัฐอเมริกา แคนาดา ฝรั่งเศส เยอรมัน ออสเตรเลีย เปรินซ์เกียนา ซูรินาม และอาร์เจนตินา นอกนั้นยังมีครอบครัวและปัจเจกบุคคลที่เรียนหนังสือ ทำงานและอาศัยอยู่ประเทศญี่ปุ่น เกาหลีใต้ ไต้หวัน อิสราเอล และอื่น ๆ สำหรับในประเทศไทย นักวิชาการและมิชชันนารีชาวตะวันตกได้บันทึกเอาไว้ว่าชาวม้งได้อพยพเข้ามาตั้งหลักแหล่งทางฝั่งตะวันตกของแม่น้ำโขง (บริเวณภูซำฟ้าในจังหวัดเชียงรายและพะเยา) กับฝั่งตะวันตกของแนวเขาสันปันน้ำ (หรือเทือกเขาผีปันน้ำในบริเวณดอยภูแว อำเภอเฉลิมพระเกียรติของจังหวัดน่าน) ระหว่าง พ.ศ.2380–2410 (ค.ศ.1840–1870) (Mottin, 1980; Geddes, 1976) ปัจจุบันมีประชากรม้งประมาณ 210,000 คน หมู่บ้านม้งกระจายอยู่ใน 15 จังหวัด คือเชียงราย พะเยา น่าน แพร่ ลำปาง ลำพูน

เชียงใหม่ แม่ฮ่องสอน ตาก สุโขทัย กำแพงเพชร พิษณุโลก เพชรบูรณ์ เลย และกาญจนบุรี (Department of Social Development and Welfare, 2016, p. 13) นอกนั้นยังมีชุมชน ครอบครัวและปัจเจกบุคคลชาวม้งกระจายอยู่ทั่วประเทศด้วย เหตุผลของการไปเรียนหนังสือ ทำงานและค้าขาย เป็นต้น ในมิติทางสังคม และวัฒนธรรม ม้งในประเทศไทยแบ่งออกเป็นสองกลุ่มย่อย คือม้งเดือ (ม้งขาว) กับม้งจั่ว (ม้งเขียว หรือม้งดำ หรือม้งน้ำเงิน) ซึ่งในอดีตมีความแตกต่างอยู่บ้างในด้านสำเนียงภาษาพูด การแต่งกาย และพิธีกรรม แต่ปัจจุบันแทบจะแยกกันไม่ค่อยออก เพราะมีการผสมผสานหรือหิบบั่มภาษาและวัฒนธรรมอื่นซึ่งกันและกันมากขึ้น (Leepreecha et al., 2018, p. 178)

ระหว่าง พ.ศ.2510-2523 ที่สงครามเย็นเกิดความร้อนระอุด้วยการใช้อาวุธสู้รบกันอย่างหนักในบริเวณป่าเขาทางภาคเหนือของประเทศไทย โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ชายแดนไทย-ลาว ซึ่งมีชุมชนม้งกระจายอยู่ ชาวม้งได้ถูกแบ่งออกเป็นสองฝ่ายที่เป็นคู่ตรงข้ามของความขัดแย้งทางการเมืองในระดับโลก เข้าร่วมเป็นทหารในขบวนการต่อสู้ของทั้งสองฝ่ายอย่างกล้าหาญยาวนานถึง 15 ปี กระนั้นก็ตาม ประวัติศาสตร์การต่อสู้ในช่วงดังกล่าวกลับถูกนำเสนอให้เป็นที่รับรู้ของสังคมโดยเจ้าหน้าที่รัฐและสื่อมวลชน รวมทั้งนักศึกษาและนักวิชาการมากกว่าเรื่องราวที่เป็นประสบการณ์ตรงของแกนนำและทหารชาวม้งซึ่งมีการบันทึกและถ่ายทอดสู่สาธารณชนน้อยมาก

ในระดับนโยบาย เมื่อเริ่มเกิดปัญหาการเคลื่อนไหวนของขบวนการคอมมิวนิสต์ในพื้นที่ป่าทางภาคเหนือของประเทศไทย ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลายและกลุ่มคนในท้องถิ่นที่ถูกกระทำจากรัฐและความไม่ยุติธรรมอีกมาก (Buaddeng, 2023) แต่รัฐกลับนำเสนอภาพลักษณ์ของชาวม้งในฐานะผู้บ่อนทำลายความมั่นคงของชาติให้เกิดความโดดเด่นกว่ากลุ่มอื่นๆ ดังที่พลเอก ประภาส จารุเสถียร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ในฐานะประธานคณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาในขณะนั้นได้แสดงความกังวลและตอกย้ำให้เห็นถึงปัญหาของประเทศที่เกิดจากชาวม้งว่า

ชาวเขาที่มีความสำคัญทางการเมืองที่สุดในขณะนี้คือ พวกแม้ว ซึ่งอยู่ในชายแดนแถบภูเขาที่ห่างไกล และเป็นพวกที่ชอบย้ายถิ่นมากที่สุด ในจำพวกชาวเขาทั้งหลายพวกแม้วปลูกฝิ่นเป็นอาชีพหลักมากกว่าพวกอื่น ดังนั้นจึงเป็นพวกที่จะได้รับผลกระทบมากที่สุดจากการจัดรูปเศรษฐกิจใหม่ ซึ่งอาจจะเป็นการเปิดโอกาสให้ฝ่ายคอมมิวนิสต์กล่าวร้ายป้ายสีได้อย่างดี การที่พวกแม้วอยู่เป็นจำนวนมาก

อาศัยอยู่ตามชายแดนประเทศจีนคอมมิวนิสต์นั้นอาจทำให้ดูเหมือนว่าเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่พวกคอมมิวนิสต์ในการโฆษณาชวนเชื่อทางวิทยุกระจายเสียงหรือการแทรกซึมของชาวแม้ว...เพื่อให้พวกแม้วเอาใจออกห่างจากประเทศไทย

(Charusathian, 1966, pp. 6-7)

เช่นเดียวกับ ขจัดภัย บุรุษพัฒน์ อดีตเลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ ที่ได้บันทึกปัญหาของชาวเขา โดยเฉพาะกลุ่มชาวม้งเอาไว้ว่า

อนึ่ง จากการที่ชาวเขาขาดความสำนึกในความเป็นชาติ มีความผูกพันอย่างแน่นแฟ้นกับเผ่าของตน ตลอดจนมีสภาพความเป็นอยู่ แร้นแค้น ไร้การศึกษานี้เอง จึงเป็นการง่ายที่ชาวเขาจะตกเป็นเป้าหมายของการแทรกซึมบ่อนทำลายของฝ่ายคอมมิวนิสต์ และข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่ในขณะนี้ก็คือฝ่ายคอมมิวนิสต์สามารถชักจูงชาวเขาเผ่าแม้วจำนวนหนึ่งให้เข้ากับฝ่ายตนทำการต่อต้านรัฐบาลอย่างรุนแรง

(Burusphat, 1975, p. 139)

เข้าสู่ช่วงต้นทศวรรษ 2500 พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ได้ขยายการเคลื่อนไหวและฐานที่มั่นการสู้รบเข้าสู่พื้นที่ป่าเขาในภาคเหนือ โดยเฉพาะในชุมชนชาติพันธุ์ที่อยู่บริเวณป่าลึก ขณะเดียวกัน เมื่อ พ.ศ.2505 ฝ่ายรัฐบาลเริ่มส่งหน่วยตำรวจตระเวนชายแดนเข้าไปประจำในหมู่บ้านชาติพันธุ์ในพื้นที่ชายแดนเพื่อสอดส่องการเคลื่อนไหวของฝ่าย พคท. ในภาคเหนือนั้นการปะทะกันด้วยอาวุธสงครามในพื้นที่ชายแดนไทย-ลาวเริ่มเกิดขึ้นช่วงปลายปี พ.ศ.2510 ต่อต้นปี พ.ศ.2511 ดังรายงานข่าวหน้าหนึ่งสือพิมพ์รายวันในยุคดังกล่าว ซึ่งนักข่าวมักเอาข้อมูลมาจากเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นหลัก มีการนำเสนอข่าวเกี่ยวกับผลงานของทหารไทยที่มีเหนือทหารม้งของฝ่ายคอมมิวนิสต์ หรือ “แม้วแดง” สู่สาธารณชนแทบจะรายวัน เป็นต้นว่า

“แดง น่านถูกไทยล้อม-ล่าหนัก ปิดเส้นทางติดต่อ อดอาหาร”
สมรภูมิต่อสู้รบที่อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน สร้างชื่อให้แก่กองพันทหารราบที่ 3 กรมผสมที่ 4 ค่ายสมเด็จพระนเรศวรมหาราช จังหวัดพิษณุโลก
อย่างดีเด่นจนพวกคอมมิวนิสต์ที่ก่อการร้ายกลัวเหมือนหนูเห็นแมว เพราะทหารไทยทุกคนสู้ตาย!

(“Red in Nan,” 1968)

“แม่แวแดง” ล้อมค่าย ตร. รบหนัก 1 ชั่วโมง” แม่แวแดงกำแหงหนัก ยกพลพรรคเข้าล้อมค่ายตำรวจหน่วยปฏิบัติการพิเศษ เกิดการต่อสู้ยิงกันดุเดือดเป็นเวลาถึง 1 ชั่วโมง ฝ่ายก่อการร้ายเห็นทางเสียเปรียบยิงพลุส่งสัญญาณล่าถอยเข้าป่าลึก หน่วยปฏิบัติการพิเศษออกล่าพบสัมภาระ “แม่แวแดง” ที่อยู่มากมาย พุทธิการณ์ของหน่วยก่อการร้าย “แม่แวแดง” ที่บุกเข้าโจมตีค่ายอาสาสมัคร และสังหารหัวหน้าชาวเขาหัวขลุ่ยรายเหนือ จนชาวเขาต้องทิ้งหมู่บ้านหนีภัยกันอยู่ข้างบ้านแตกสาแหรกขาด

(“Red Miao,” 1968, p. 1)

ประวัติศาสตร์การต่อสู้ในยุคสงครามคอมมิวนิสต์ดังกล่าวยังถูกศึกษา บันทึก และเผยแพร่โดยคนภายนอก ในรูปแบบของหนังสือและบทความที่หลากหลาย ดังตัวอย่างงานเขียนของกลุ่มอดีตนักศึกษา 6 ตุลาคม 2519 ที่หนีเข้าป่าไปต่อสู้ร่วมกับ พคท. ในพื้นที่ที่มีมวชนและทหารชาวม้ง คือพื้นที่ภูเขาในเขตรอยต่อจังหวัด เชียงรายและพะเยา จังหวัดน่าน และรอยต่อจังหวัดเลย พิษณุโลกและเพชรบูรณ์ (Fongthale, 2013; Klum Phoen Nan, 2009; Mailee, 2016; Sinara, 2009) งานเหล่านี้มุ่งนำเสนอประสบการณ์ตรงของอดีตนักศึกษาแต่ละคนมากกว่าแง่มุมทางวิชาการ ขณะที่นักวิชาการชาวตะวันตกอย่าง Nicholas Tapp ที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับม้งในประเทศไทย กล่าวถึงแต่ชาวม้งท่ามกลางความขัดแย้งทางการเมืองในวงกว้าง ไม่ได้ลงลึกในการสัมภาษณ์ประสบการณ์ตรงของชาวม้งแต่อย่างใด (Tapp, 1989) และ Baird (2020) นำเสนอประวัติศาสตร์การเข้าร่วมการต่อสู้ของชาวม้งใน พคท. ด้วยการสัมภาษณ์ประสบการณ์ตรงของแกนนำชาวม้งเหล่านั้น แต่ก็ยังเป็นเพียงข้อมูลจากฝ่ายเดียวเท่านั้น ยังขาดประวัติศาสตร์ในแง่มุมของชาวม้งที่ต่อสู้ร่วมกับฝ่ายรัฐบาลไทย ประเด็นหนึ่งที่พบในงานเขียนเหล่านั้นคือ แม้ชาวม้งในพื้นที่ที่สู้รบช่วงสงครามคอมมิวนิสต์จะมีบทบาททั้งเป็นกลุ่มมวชนและทหารหลักของ พคท. และฝ่ายรัฐบาลไทย แต่พวกเขาก็เป็นเพียงกลุ่มคนปลายแถวของสงครามเท่านั้น ที่มากไปกว่านั้นคือประวัติศาสตร์อันขมขื่นของพวกเขาไม่ได้ถูกนำเสนอสู่สาธารณะมากนัก โดยจะปรากฏบ้างก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเท่านั้น ดูเพิ่มเติมใน (Leepreecha et al., 2018, pp. 2–4; Leepreecha, Suebthayot, & Yangcheepsucharit, 2020, p. 178) ดังนั้น งานเขียนชิ้นนี้ผู้เขียนจึงต้องการนำเสนอเรื่องเล่าที่เป็นประสบการณ์ตรงของแกนนำและทหารชาวม้งที่เกี่ยวข้องกับสงครามเย็น

ทั้งฝ่ายรัฐบาลและฝ่ายคอมมิวนิสต์ ซึ่งได้ทำการเก็บข้อมูลโดยทั้งการสำรวจเอกสาร และการสัมภาษณ์บุคคลที่เกี่ยวข้องในพื้นที่จังหวัดเชียงราย พะเยา น่าน พิชญ์โลก และเพชรบูรณ์ที่ดำเนินการมายาวนานกว่า 20 ปี โดยแบ่งเนื้อหาตามช่วงเวลา คือ ช่วงที่เริ่มเกิดปัญหาและหมู่บ้านแตก การทำสงครามสู้รบกันและหลังสงครามเย็น จบลง โดยใช้แนวคิดความทรงจำทางสังคมของชาวม้งในฐานะวาทกรรมรอง ที่ตอบสนองต่อชุดวาทกรรมหลักว่าด้วย “แม่แดง” ของรัฐและสังคมกระแสหลัก

หมู่บ้านม้งแตก

วิถีชีวิตที่สงบร่มเย็นของชาวม้งในชุมชนป่าเขาบนพื้นที่สูงในภาคเหนือ เริ่มเข้าสู่ความวุ่นวายเมื่อขบวนการคอมมิวนิสต์ของ พคท. เริ่มขยายเข้ามาในพื้นที่ ในช่วงต้นทศวรรษ 2500 ตามมาด้วยการที่รัฐบาลเริ่มส่งตำรวจตระเวนชายแดน (ตชด.) เข้ามาในพื้นที่ด้วย เมื่อทั้งสองฝ่ายมาปฏิสัมพันธ์กันในชุมชน ด้วยการแย่งชิง มวลชนชาวม้ง เยาวชนและชายฉกรรจ์กลายเป็นกลุ่มเป้าหมายหลักที่ทั้งสองฝ่าย ต้องการสร้างให้เป็นตัวแทนในการทำงานกับชาวบ้าน ฝ่าย พคท. เริ่มคัดเยาวชนม้ง เข้าอบรมลัทธิคอมมิวนิสต์ในป่าและประเทศเพื่อนบ้าน ขณะที่ฝ่ายรัฐพาเยาวชน ไปดูงานในกรุงเทพฯ และฝึกอบรมชุดพัฒนาชาวเขาที่ค่าย ตชด. แม่ริมในจังหวัด เชียงใหม่ หลังจากนั้นเริ่มเกิดการปะทะกันด้วยอาวุธของทหารทั้งสองฝ่ายในพื้นที่ ตามมาด้วยการที่ผู้ใหญ่บ้านชาวม้งหลายแห่งถูกสังหาร จึงนำมาสู่การแตกกระเจิง ของชาวม้งในพื้นที่ตั้งแต่ต้น พ.ศ.2511 ส่วนใหญ่ต้องหลบหนีเข้าป่าเพื่อเอาชีวิตรอด ขณะที่ผู้นำบางส่วนตัดสินใจหลบหนีลงมาพึ่งเจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ราบ ประเด็นคำถาม หลักคือลัทธิคอมมิวนิสต์ที่เกิดขึ้นในระดับโลก ภูมิภาคเอเชียและประเทศไทยได้เข้ามา สู่ชุมชนม้งในถิ่นฐานกันดารบนพื้นที่สูงในภาคเหนืออย่างไร? ความขัดแย้งของสองลัทธิหลัก ทางการเมืองและการปะทะกันของทหารฝ่าย พคท.และรัฐบาลในเขตป่านำมาซึ่ง ความสับสนอลหม่านและส่งผลกระทบต่อความคิดจิตใจของผู้นำและชาวม้งในยุคนั้น อย่างไร?

การเข้ามาของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ในเขตจังหวัดน่าน จากบันทึกของอดีต นักศึกษาที่เคยเข้าไปอยู่ในพื้นที่ระบุว่า ช่วง พ.ศ.2506-2507 สหายที่เป็นผู้ปฏิบัติ งานของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งได้รับการฝึกอบรมทางการเมือง และตั้งฐานปฏิบัติการอยู่ที่เมืองฮุนในแขวงอุดมไซของประเทศลาว เริ่มเข้ามาทำงาน มวลชนกับชาวขมุที่บ้านสบปาง กับเจาะเข้าเขตม้งที่ดอยภูแว พ.ศ.2508 สหายมวล และสหายจันดีกับคณะที่เป็นทหารลาวได้ติดต่อชาวม้งที่บ้านนาสา (ผาแดง)

ในเขตอำเภอทุ่งช้าง (Klum Phoen Nan, 2009, p. 42) ขณะที่ชาวบ้านม้ง เช่น บัวเฮ่อ ย่าง อดีตแกนนำตระกูลย่างและนายทหารฝ่าย พคท. ที่บ้านมณีพฤษัย ย้อนความทรงจำว่า หลังจากการปะทะกันที่บ้านนาสาและบ้านผาแดง เมื่อ พ.ศ.2510 ทหารไทยก็เข้ามาในหมู่บ้าน ชายม้งสองคนในหมู่บ้านถูกจับกุม สอบสวนและทรมาน แล้วถูกพาไปในเมืองน่านเพื่อสอบสวนเพิ่มเติม ทำให้ชาวบ้านเริ่มหวาดกลัว จึงต้องหนีไปหลบซ่อนอยู่ในป่า ในเวลาเดียวกันนั้นเองก็มีคนไทยสองสามคนเข้ามา ในหมู่บ้าน ตอนหลังชาวบ้านจึงเรียนรู้ว่าพวกเขาไปรับการอบรมมาจากประเทศจีน เขาเริ่มมาอธิบายให้ชาวบ้านเห็นว่าเจ้าหน้าที่รัฐมีแต่การใช้อำนาจกดขี่ข่มเหง เพื่อที่จะให้หลุดพ้นจากปัญหาดังกล่าว พคท. และหลักการของลัทธิคอมมิวนิสต์ เท่านั้นที่จะเปิดโอกาสให้ชาวบ้านเข้าถึงความยุติธรรมกับเสรีภาพ (บัวเฮ่อ ย่าง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2546)

ในพื้นที่สามจังหวัด คือ พิชณุโลก เลย และเพชรบูรณ์ ญี่ปุ่นี่ หว่า อดีตแกนนำตระกูลหว่าที่บ้านเข็กน้อย เล่าความจำว่า เริ่มจากตอนที่ญี่ปุ่นี่ยังอยู่บ้านป่าซอไป (Tiaj Xyoo lab) ประมาณ พ.ศ.2505 เริ่มมีการเข้ามาโฆษณาชวนเชื่อของขบวนการคอมมิวนิสต์ที่มาจากประเทศจีนและเวียดนาม คนแรกที่เข้ามาเคลื่อนไหวในพื้นที่ ห้วยทรายเป็นคนเวียดนาม แต่พูดภาษาม้งคล่องมาก ชื่อว่ายอน ตอนแรกก็มาเป็น หมอสอนและคอยศึกษารักษาอาการเจ็บป่วย ต่อมาก็มีชายฉกรรจ์ม้งตระกูลหว่าสามคน ประคบและเคลื่อนไหวอย่างใกล้ชิดกับหมอยอน รักษาโรคได้ระยะหนึ่งก็เริ่มโฆษณาเกี่ยวกับลัทธิคอมมิวนิสต์ เขาก็สอนดี คือสอนให้ชาวบ้านรู้จักปกป้องสิทธิของตัวเอง หลังจากหมอยอนกลับลงไปในเมืองแล้ว มีกลุ่มชายม้งได้เดินทางไปเรียนลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ลาวและเวียดนาม เมื่อกลับมา จึงสอนชาวบ้านถึงความไม่ยุติธรรมที่เจ้าหน้าที่รัฐบาลบางคนขึ้นมาบนภูเขาแล้วใช้อำนาจข่มเหงชาวม้ง อยากได้ใช้ไ้ในเล้าก็หีบไป อยากกินหมูของชาวบ้านก็ใช้ปืนยิงเอา ซึ่งในยุคนั้นชาวบ้านบางแห่งก็ประสบปัญหาดังกล่าวด้วยตัวเองจริง อย่างตอนที่อยู่บ้านต้นน้ำเข็ก มีทหารกลุ่มหนึ่งเข้ามาในหมู่บ้าน คนหนึ่งได้ทำการบังคับและข่มขืนหญิงม้งในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านกับแกนนำตระกูลได้เจรจาไกล่เกลี่ย ในที่สุดก็รับไหมทหารคนนั้น 500 บาท หลังจากนั้นผู้ใหญ่บ้านต้นน้ำเข็กของเราลงไปประชุมที่อำเภอได้สองครั้งก็ถูกยิงเสียชีวิต ก็ไม่รู้ว่าใครเป็นคนทำ (ญี่ปุ่นี่ หว่า, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2546)

พื้นที่จังหวัดเชียงราย พ.ศ.2508 ขบวนการเคลื่อนไหวของฝ่ายคอมมิวนิสต์เริ่มเข้ามาในหมู่บ้านมังบนภูเข่า มีสามคน มีคนชื่อ คำ เจริญ และสมบุญรณ พวกเข่าเป็นคนอีสาน นอกจากนั้นยังมีการติดต่อมาจากคนม้งที่อยู่ฝั่งลาวซึ่งตอนนั้นเข้าร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศลาวแล้ว เดือนกรกฎาคม 2508 ม้งกลุ่มแรกจากพื้นที่ฝั่งไทยเริ่มถูกส่งไปอบรมลัทธิคอมมิวนิสต์ที่ประเทศเวียดนาม เข้าสู่ พ.ศ.2509 ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 1 พคท. จึงส่งกลุ่มที่สองไปสมทบ ซึ่งมีจำนวนประมาณ 20-30 คน ในนั้นรวมถึงหว่าเกอะ หย่า หรือผู้กองเลาเยี อดีตหัวหน้าทหารกองทัพปลดแอกแห่งประเทศไทย (ทปท.) เขตงานดอยยาว-ผาหม่น ด้วย “กลุ่มนี้มีม้งจากเชียงราย จังหวัดน่าน และจังหวัดตาก พวกเราถูกพาไปฝึกอบรมด้านการเมือง การทหารที่แขวงหลวงน้ำทาในประเทศลาว อยู่ที่นั่นได้ 3 เดือน จึงมีกลุ่มที่สามจากไทยถูกส่งตามมาอีก กลุ่มนั้นอบรมครบ 3 เดือน ทาง พคท. จึงมีการคัดแกนนำจำนวน 24 คน พาไปทัศนศึกษาที่เมืองคุนหมิงในมณฑลยูนนานของประเทศจีน ออกเดินทางเดือนพฤศจิกายน 2509 ผ่านไปทางเมืองหล้า เชียงรุ่ง ซือเหมา จนถึงคุนหมิง แล้วยังไปต่อถึงที่เมืองกัยหยางในมณฑลกัยโจวด้วย” (หว่าเกอะ หย่า, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2546)

การเข้ามาของฝ่ายรัฐบาล ในพื้นที่จังหวัดน่าน คูหว่าง ย่าง อดีตแกนนำตระกูลย่างที่แต่เดิมอยู่บ้านค้ำฮ้อ ตำบลสถาน อำเภอปัว (ไม่ห่างจากบ้านสะกาดปัจจุบัน) เล่าว่า เริ่มได้ยินเกี่ยวกับขบวนการคอมมิวนิสต์ตั้งแต่ช่วง พ.ศ.2505-2506 ช่วงเวลาเดียวกันนั่นเอง ฝ่ายรัฐบาลได้ส่งตำรวจตระเวนชายแดนเข้ามาประจำที่หมู่บ้าน ตั้งแต่ พ.ศ.2506 เพื่อเฝ้าระวังการเคลื่อนไหวของฝ่ายคอมมิวนิสต์ มีการคัดเลือกและส่งคนในหมู่บ้านไปอบรมที่ค่าย ดชด.แมริม แล้วให้กลับมาทำงานพัฒนาที่เป็นหูเป็นตาแก่เจ้าหน้าที่รัฐในพื้นที่ นอกนั้นยังมีเจ้าหน้าที่รัฐจากหน่วยงานอื่นขึ้นไปทำงานตามหมู่บ้านบนภูเข่าด้วย บางคนชอบใช้อำนาจ วางตัวเป็นเจ้าของ ใช้คำเรียกตัวเองว่าเป็น “พ่อฟ้า” (สัมภาษณ์คูหว่าง ย่าง, 9 พฤษภาคม 2545) ขณะที่ หล้าหยี่ หลี่ อดีตแกนนำตระกูลหลี่ซึ่งตอนนั้นอยู่ที่บ้านค้ำฮ้อ เช่นเดียวกันเล่าความทรงจำว่า เข้าสู่ พ.ศ.2507 ยุคนั้นชาวบ้านบนภูเข่ามีประสบการณ์ที่ไม่ค่อยดีจากเจ้าหน้าที่รัฐบาลบางคนที่ยังไป บางคนชอบขูดรีด เก็บภาษีครึ่งแล้วครึ่งเล่า เห็นไขไก่ของชาวบ้านอยู่ในเล้าก็เอาไป อยากรู้อาหารหรือไก่ของชาวบ้านเพื่อกินก็ทำตามใจชอบ ชาวบ้านจึงกลัวและเปรียบเจ้าหน้าที่เหล่านั้นว่าเป็นหมาป่า หากรู้หรือเห็นเจ้าหน้าที่หมา ชาวบ้านจะกระซิบกันว่า “หมาป่ามาแล้ว รีบเก็บของมีค่าซ่อนไว้” หล้าหยี่เป็นหนึ่งในสี่คนรุ่นใหม่ที่ทาง ดชด. คัดเลือกเป็นตัวแทนของหมู่บ้านไปฝึก

อบรม “ทีมพัฒนาชาวเขา” ที่ค่าย ตชด.แมร์ริม จังหวัดเชียงใหม่ รุ่นนั้นเป็นรุ่นแรก พ.ศ. 2508 มี 1) คิวซ่อ ย่าง 2) หล้าหยี่ หลี่ 3) จางหยี่ ย่าง และ 4) จือซ้า ย่าง ตชด. พาไปรับการฝึกอบรมนาน 2 เดือน 10 วัน กลับมาทำหน้าที่แจกจ่ายยา สอนการเลี้ยงสัตว์ และเพาะปลูกพื้นฐานแก่ชาวบ้าน แต่ช่วงนั้นเกิดเหตุการณ์ปะทะกันระหว่างฝ่ายทหารไทยกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ที่ผาแดง (นาสา) กับที่บ้านปางแก พวกตนที่เป็นทีมพัฒนาชาวเขาอยู่บ้านค้างฮ้อจึงมักถูกสงสัยจากฝ่ายตรงข้ามว่าเป็นสายลับ คอยรายงานความเคลื่อนไหวของฝ่ายคอมมิวนิสต์แก่เจ้าหน้าที่รัฐบาล พวกตนจึงต้องหลบหนีมาพักอาศัยอยู่ที่ตัวอำเภอปัวกับมิชชันนารีที่มาเผยแพร่ศาสนา และตั้งหอพักนักเรียนที่ปัวตั้งแต่ช่วงปลายปี 2510 (หล้าหยี่ หลี่, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 พฤษภาคม 2545)

การปะทะของทหารทั้งสองฝ่าย ที่บ้านขุนห้วยชมภู ตำบลยางฮ่อม อำเภอเทิง จังหวัดเชียงราย เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม 2510 เกิดการยิงกันด้วยอาวุธปืนครั้งแรก สาเหตุมาจากกรที่ชาวม้งไปถางป่าเพื่อทำไร่บนภูเขาที่เป็นต้นน้ำ แล้วกลุ่มผู้นำท้องถิ่นในพื้นที่ราบขึ้นมาเรียกเก็บภาษีต่อไร่ แต่ชาวบ้านมีเงินไม่พอจ่าย จึงถูกจับพาลงไปเป็นตัวประกันสองคน หลังเจรจาแล้วจึงปล่อยตัวกลับมา วันที่ 8 พฤษภาคม กำนันผู้ใหญ่บ้านจากข้างล่างนำกำลัง ตชด. มาด้วย 60 คน เพื่อข่มขู่ “มีสามีภรรยาคนหนึ่งด้วยความหวาดกลัวว่าจะถูกค้นบ้าน ภรรยาจึงไปดูที่ใต้หมอน ไม่เห็นแพงกำไลคอที่เก็บไว้จึงรีบไปหาเพื่อถามสามีที่ไปหลบซ่อนอยู่ในป่า ตชด. จึงตามไปถึงที่ท้ายหมู่บ้าน ได้พบกับชายฉกรรจ์ม้งสามคน ด้วยสงสัยว่าน่าจะเป็นคอมมิวนิสต์ จึงใช้ปืนยิงถูกโคนขาของชายม้งคนหนึ่ง ชายม้งอีกคนหนึ่งที่มาด้วยไม่พอใจอย่างมาก จึงชักปืนลูกซองยิง ตชด. คนนั้นตายทันที นั่นคือเสียงปืนแตกครั้งแรกในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ซึ่งยิงต่อสู้กันอยู่ 2-3 วัน ชาวบ้านจับตัวกำนันและผู้ใหญ่บ้านที่ขึ้นมาจากพื้นราบได้เป็นตัวประกัน ส่วนเจ้าหน้าที่ ตชด. กลับลงไปเพื่อนัดกันกลับขึ้นมาเจรจาหาทางออกร่วมกัน วันรุ่งขึ้น ตชด. ขึ้นมา 100 กว่าคน พร้อมอาวุธปืนเต็มมือ เมื่อมาถึงท้ายหมู่บ้านก็เริ่มรวบปืนใส่ชาวบ้าน เผาบ้านทิ้ง ชาวบ้านเห็นดังนั้นจึงต่างคนต่างหนีเอาตัวรอดเข้าป่า หมู่บ้านขุนห้วยชมภูจึงแตกตอนนั้น” จากเหตุการณ์ปะทะกันที่นั่น ประจวบกับช่วงนั้นคนของ พคท. ได้เข้ามาเคลื่อนไหวในพื้นที่ด้วย เจ้าหน้าที่รัฐจึงเหมารวมว่าคนม้งบนภูเขาทั้งหมดเป็นพวกคอมมิวนิสต์ ฝ่ายรัฐบาลจึงส่งกำลังทหารและ ตชด. จำนวนมากขึ้นมาบนภูเขาเพื่อกำจัดม้งคอมมิวนิสต์ เดือนมิถุนายน 2510 ตชด. จึงเผาทำลายทั้งสองหมู่บ้านม้ง คือบ้านโป่งขาวและบ้านขุนห้วยป่าแดง ตามนโยบาย “ปล้นเรียบ เผาเรียบ เผาเรียบ” สงครามระหว่างสองฝ่ายจึงบานปลายนับแต่ตอนนั้น (หว่าเกอะ หย่า, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2546)

ในพื้นที่จังหวัดน่าน วันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2510 ผู้ปฏิบัติงานมวลชนของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ถูกฝ่ายทหารไทยปิดล้อมที่กระท่อมในไร่แห่งหนึ่ง ที่ตำบลนาไร่หลวง จนฝ่าย พคท. เกิดการเสียชีวิตเป็นรายแรกในจังหวัดน่าน ฝ่ายรัฐบาลได้เปิดยุทธการทุ่งช้างขึ้น ระดมทหาร 8 กองพันส่งขึ้นบนภูเขาผลจากการสู้รบกันหลายเดือน ในที่สุดฝ่ายทหารของรัฐเกิดการสูญเสียและต้องถอยร่นออกจากพื้นที่ไป (Klum Phoen Nan, 2009) จากประสบการณ์ตรงของ บั้วเฮ้อ ย่าง แห่งบ้านมณีพิภุขย์ อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน สองเหตุการณ์ที่นำมาสู่การสู้รบในพื้นที่เมื่อเดือนธันวาคม 2510 เหตุการณ์แรกคือ ฝ่ายคอมมิวนิสต์พยายามฆ่าหวังฉ่าย เสียชีวิต แต่ไม่สามารถทำได้ จึงได้ฆ่าหลานชายสองคน คือ หลี่เซ็ง กับหลี่ฮั่ว เหตุการณ์ที่สองที่ต่อเนื่องกันคือ ทหารฝ่ายรัฐบาลได้เดินเท้าขึ้นปราบคอมมิวนิสต์ ผ่านบ้านปางแก ขึ้นไปถึงบ้านม้งปางหนอง เลยบ้านปางหนองจะมีบ้านถ้ำหิน ทหารได้เผาบ้านเรือนของชาวม้งด้วยสงสัยว่าพวกนี้เป็นฝ่ายคอมมิวนิสต์ ชาวม้งเจ็บแค้นและกลัว จึงต่างคนต่างหนี (บั้วเฮ้อ ย่าง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 25 ธันวาคม 2546)

ในเขตพื้นที่สามจังหวัด ประมาณตุลาคม 2511 เกิดการปะทะกันในพื้นที่บ้านภูชี้เต้ากับแถวทับเบิก แต่เป็นการที่ฝ่ายคอมมิวนิสต์ดักซุ่มยิงหัวหน้านิคมสร้างตนเองและสังเคราะห์ชาวเขาเสียชีวิต ไม่ใช่การปะทะกับทหารหรือ ตชด. ส่วนที่บ้านห้วยทรายเหนือในอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ถนนลูกรังตัดเข้าไปถึงและอยู่ใกล้ถนนสายพิษณุโลก-หล่มสัก เมื่อฝ่ายรัฐบาลเริ่มรับรู้ว่ามีขบวนการคอมมิวนิสต์เกิดขึ้นบนภูเขาในเขตพื้นที่สามจังหวัด จึงส่งชุดครูฝึกทหารเข้ามาประจำในหมู่บ้าน แล้วฝึกชายฉกรรจ์ชาวม้งกว่า 30 คน ในหมู่บ้านให้คอยทำหน้าที่สอดส่องดูแลความเคลื่อนไหวของฝ่ายคอมมิวนิสต์ด้วยการยิงกันด้วยอาวุธสงครามเกิดขึ้นที่บ้านห้วยทรายเหนือ เมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน 2511 คืนนั้นเจ้าหน้าที่ประจำกองได้เข้ามาฉายภาพยนตร์เพื่อสร้างมวลชนสัมพันธ์กับชาวม้งในหมู่บ้าน ทั้งชาวบ้านและทหารกับอาสาสมัครชาวม้งต่างพากันไปดูภาพยนตร์ที่ฝั่งโรงเรียน ขณะที่ทหารฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้เข้ามาเตรียมการไว้รอแล้วเมื่อภาพยนตร์จบ ทั้งชาวบ้านและทหารกับอาสาสมัครที่อยู่เวรก็กลับเข้าที่พักค่ายทหารอยู่บนเนินอีกฟากหนึ่งของหมู่บ้าน เวลาตี 1 ทหารกับอาสาสมัครชาวม้งเข้านอนเสร็จ ฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้เริ่มเปิดฉากยิงอาสาสมัครที่เฝ้าประตูหน้าค่ายก่อน จากนั้นจึงรวบปืนไล่คนที่เหลือในกระท่อม (ตอนนั้นยังไม่มีอาวุธหลุมหลบภัย) ส่งผลให้ตายทันที 9 นาย ในจำนวนนั้นมี 7 คน เป็นอาสาสมัครชาวม้ง และอีก 2 คน

เป็นทหารหลักประจำการ ส่วนนายทหารอีกคนหนึ่งได้รับบาดเจ็บและหลบหนีออกไปได้ เสร็จแล้วฝ่ายคอมมิวนิสต์ก็จุดไฟเผากระท่อมหญ้าคาในค่ายทหารทิ้งทั้งหมด ชาวบ้านส่วนหนึ่งแตกตื่นหนีเข้าป่า แต่ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านที่เหลือยังยืนหยัดที่จะอยู่ต่อ ทางรัฐบาลจึงส่งชุด ตชด. มาประจำอยู่ในหมู่บ้าน ต่อมาฝ่ายคอมมิวนิสต์ได้ดักรอยิงรถยนต์ของเจ้าหน้าที่ ทำให้ ตชด. เกิดความโกรธแค้นเพราะเข้าใจว่าม้งทั้งหมู่บ้านเป็นคอมมิวนิสต์จึงเผาหมู่บ้านห้วยทรายเหนือ รั้วปืนใส่ชาวบ้านทำให้เยาวชนชายสามคนเสียชีวิต ชาวบ้านจึงแตกกระเจิงเข้าป่าไปพึ่งฝ่ายคอมมิวนิสต์ในที่สุด (เฉื่อยหยี่ หว่า, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2546)

ผู้ใหญ่บ้านชาวม้งถูกสังหาร นับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ชาวบ้านต้องแตกกระเจิง ทิ้งหนีเข้าป่าแล้วไปพึ่งพาฝ่ายคอมมิวนิสต์ในที่สุด และส่วนหนึ่งที่หนีออกมาพึ่งฝ่ายรัฐบาล แม้ว่านโยบายของรัฐบาลไทยในการส่งเจ้าหน้าที่ประจำสงเคราะห์ ตชด. และทหารเข้าไปในพื้นที่ป่าบนภูเขาในยุคนั้นจะเน้นการพัฒนาและเพื่อแย่งชิงมวลชนจากฝ่ายคอมมิวนิสต์ด้วยหลักการว่า “ชีวิตที่สงบสุขของประชาชนจะต้องได้รับการคุ้มครองจากการถูกทำลาย และยิ่งประชาชนอยู่สุขสบายเพียงใดก็ยิ่งจะมีกำลังใจในการต่อสู้ด้านทานมากเพียงนั้น (Charusathian, 1966, p. 2) หรือแม้แต่ฝ่าย พคท. ที่มีวินัย 4 ใน 10 ข้อ ของทหารปลดแอกแห่งประเทศไทย (ทปท.) ที่ระบุว่า “2) ไม่เอาข้าวของมวลชน 3) ต้องเคารพช่วยเหลือประชาชนสุดจิตสุดใจ 7) ไม่ดูต่ำทุบตีผู้อื่น และ 9) ไม่ทารุณเขลย” แต่ความเป็นจริงในพื้นที่นั้นย่อมหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ต้องบังคับขู่เช็ก หรือแม้แต่เช่นฆ่าคนที่เห็นต่างทางการเมือง ระหว่าง พ.ศ.2511-2513 ผู้ใหญ่บ้านม้งหลายคนถูกสังหารทั้งโดยฝ่ายคอมมิวนิสต์และฝ่ายทหารไทย

ในพื้นที่จังหวัดพิษณุโลก ช่วง พ.ศ.2507-2508 ที่เริ่มมีขบวนการคอมมิวนิสต์เข้ามาในพื้นที่นั้น เจ้าตัว หลี่ ได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านป่าหวาย ตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย เมื่อตัวเองได้ทำหน้าที่ให้รัฐบาล ดังนั้นคนที่เข้ามาเคลื่อนไหวเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์จึงไม่ให้เจ้าตัวกับคนอื่นที่ฝึกไปกับรัฐบาลได้รับรู้แต่เคลื่อนไหวลับๆ อยู่แต่ในป่าแทน เข้าสู่ พ.ศ.2510 เริ่มมีความเคลื่อนไหวรุนแรงมากขึ้น และเมื่อ พ.ศ.2511 ฝ่ายคอมมิวนิสต์จึงเริ่มสังหารกำนันผู้ใหญ่บ้านโดยลุงของเจ้าตัว คือ ลุงหญ้าไก่ หลี่ (เล่ากาย แซ่หลี่) ถูกสังหารเมื่อวันที่ 3 ตุลาคม ด้วยการแอบเข้ามาใช้ปืนยิงจากช่องฝาผนังบ้านในช่วงเวลากลางคืนที่ผู้ใหญ่เล่ากายนอนหลับอยู่ กระสุนเข้าที่หัวและเสียชีวิตทันที เหตุผลที่ทหารฝ่ายคอมมิวนิสต์

ฆ่าผู้ใหญ่เล่ากาย เพราะเขาบอกว่าผู้ใหญ่เป็นคนต่อต้านฝ่ายคอมมิวนิสต์ อีกทั้งยังรายงานความเคลื่อนไหวของฝ่ายคอมมิวนิสต์แก่เจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐบาลด้วย (ภาพถ่ายที่พิพิธภัณฑ์บ้านจำทวี จังหวัดพิษณุโลก; เจ้อตั้ว, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2562) หลังจัดพิธีศพเสร็จ รัฐบาลได้ส่งทหาร (ตชด.) เข้ามาประจำการในหมู่บ้านท่ามกลางความขัดแย้งและสับสนวุ่นวายดังกล่าว ชาวบ้านต่างเริ่มหาวิธีการทำให้ชีวิตตัวเองและทรัพย์สินปลอดภัยด้วยการทยอยขนทรัพย์สินมีค่าไปซ่อนตามป่าในยามค่ำคืนบ้างก็หลบหนีเข้าไปซ่อนตามป่า (ไม่ใช่เข้าร่วมกับขบวนการคอมมิวนิสต์) อันเป็นวิธีการที่ดีที่สุดสำหรับพวกเขา เมื่อทหารเห็นการกระทำของชาวบ้านดังกล่าว จึงใช้วิธีการไปไล่จับนำตัวกลับมา ใช้ปืนยิงขึ้นฟ้าเพื่อเป็นการข่มขู่ ประสพการณ์อันเลวร้ายที่ชาวบ้านเผชิญกับเจ้าหน้าที่ทหารดังกล่าว ยิ่งทำให้พวกเขาเกิดความหวาดกลัว จึงแตกตื่นและหนีเข้าป่าทั้งหมด ตอนนั้นบ้านป่าห้วยมีประมาณ 130 หลังคาเรือน มี 6 ครัวเรือน (รวมครัวเรือนของเจ้อตั้ว) ที่ตัดสินใจหลบหนีเข้ามาพึ่งฝ่ายรัฐบาลที่ตัวอำเภอนครไทย วันที่ 12 ธันวาคม 2512 (เจ้อตั้ว หลี่, อดีตกำนันตำบลเข็กน้อย ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2562)

ที่บ้านห้วยทราย ชาวหนังสือพิมพ์ “พิมพ์ไทย” ฉบับวันที่ 4 ธันวาคม 2511 รายงานว่า “เมื่อวันที่ 2 ธันวาคม ผู้ก่อการร้ายแม้วแดงบ้านห้วยทรายเหนือซุ่มยิงหน่วยลาดตระเวนเจ้าหน้าที่ตำรวจปฏิบัติการพิเศษ บ้านห้วยทรายใต้ โดยกราดด้วยปืนกลอาร์ก้าลงมาจากเนินเขาสองข้างทาง ยิงต่อสู้กันนานประมาณ 10 นาที แม้วแดงถอยเข้าป่าไป ขณะเดียวกัน เจ้าหน้าที่ตำรวจและทหารกองทัพภาคที่ 3 รวม 11 นาย และมีผู้ใหญ่บ้านชาวแม้วชื่อ นายทอง แซ่ลี อาศัยรถยนต์เจ้าหน้าที่ตำรวจจากหมู่บ้านห้วยทรายใต้ จะออกมาปากทางเพื่อขนเสบียง ครั้นรถแล่นออกจากรู่นปฏิบัติการมาได้ประมาณ 1 ก.ม.เศษ ซึ่งเป็นเนินเขา สองข้างทางเป็นป่าทึบ ผู้ก่อการร้ายแม้วแดงซุ่มอยู่ 2 ข้างทางได้โจมตีทันที (“On 2nd December,” 1968, p. 16) เหตุถูกซุ่มยิงดังกล่าวทำให้ผู้ใหญ่ทอง แซ่ลี (โชตัง หลี่) เสียชีวิตด้วยชาวบ้านห้วยทรายใต้ส่วนใหญ่จึงหนีเข้าป่า ขณะที่เถี่ยหยี่ หว่า กับครอบครัวชาวเมี่ยน (เย้า) พากันหลบหนีเข้ามาอยู่กับฝ่ายรัฐบาล (เถี่ยหยี่ หว่า, ผู้ให้สัมภาษณ์, 19 มิถุนายน 2546)

ในพื้นที่จังหวัดน่าน ช่วงต้น พ.ศ.2511 หมู่บ้านปางกบ อำเภอป่อเกล้า ต้องแตกและถูกเครื่องบินเผา ขณะนั้นบ้านปางกบใต้มีประมาณ 80 หลังคาเรือน บ้านปางกบเหนือ ประมาณ 60 หลังคาเรือน ทหารยื่นคำขาดว่า ภายในวันที่ 15 กุมภาพันธ์ 2511 ให้ทุกคนต้องออกจากหมู่บ้านไปทั้งหมด ดังนั้น เช้าวันที่

13 กุมภาพันธ์ ผู้ใหญ่บ้านพร้อมชาวบ้านอีกสี่คนเดินเท้าลงไปปรึกษากับกำนันที่บ่อเกลือใต้ แต่ถูกลวงไปให้ทหารฆ่าทั้งหมด วันที่ 15 กุมภาพันธ์ เครื่องบินไอวี 10 จำนวน 2 ลำ บินมาทิ้งระเบิดและราดน้ำมันเผาหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงตัดสินใจหนีข้ามไปฝั่งลาว ไปหลบภัยอยู่นาน 7 ปี จึงอพยพกลับเข้ามาที่ฝั่งไทย ตอนลาวเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ.2518 (จื้อซ่าย หว่า, ผู้ให้สัมภาษณ์, 14 กุมภาพันธ์ 2556)

พื้นที่อำเภอปัวเช่นกัน ผู้ใหญ่บ้านหญ้าจาง หลี่ กับผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหน่อแย่ง หลี่ บ้านขุนน้ำปัว (ใกล้บ้านปางยาง) ตำบลภูคา อำเภอปัวในจังหวัดน่าน ได้ถูกทหารของฝ่าย พคท. เข้ามาปลุกและควบคุมตัวออกไปจากที่นอนตั้งแต่เช้ามืดของวันที่ 28 มกราคม 2513 ถูกมัดมือไขว่หลัง ทรมานด้วยการทุบตี ใช้อาวุธปืนแทงและยิงทิ้งในที่สุด (“Terrorists threatened,” 1970, pp. 1, 16) เพียงด้วยเหตุผลที่ว่าผู้นำหมู่บ้านสองคนนั้นไม่ยอมเข้าร่วมกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ และสงสัยว่าทั้งสองจะนำเอาความเคลื่อนไหวของฝ่ายคอมมิวนิสต์ไปรายงานให้เจ้าหน้าที่รัฐในท้องถิ่น ภายหลังทั้งสองคนเสียชีวิต ชาวบ้านส่วนที่เหลือจึงตัดสินใจอพยพลงมาร่วมกับผู้อพยพอื่นที่ศูนย์รับผู้อพยพชาวเขาป่ากลาง

กล่าวโดยรวมแล้ว ชาวม้งในหมู่บ้านบนภูเขาทางภาคเหนือที่ติดกับชายแดนลาว ซึ่งมีประมาณ 40-50 หมู่บ้าน ในขณะนั้นต้องแตกกระเจิงแยกย้ายกันไปอยู่กับทั้งฝ่ายคอมมิวนิสต์ในป่าและฝ่ายรัฐบาลในพื้นที่ใกล้ทางราชการเพราะอิทธิพลของลัทธิคอมมิวนิสต์ในระดับโลกและภูมิภาคที่แผ่เข้ามาและนำโดย พคท. ในประเทศไทย การถูกกดขี่ข่มเหงด้วยอำนาจรัฐจากเจ้าหน้าที่บางส่วน ความเข้าใจผิดและใช้อารมณ์ความรู้สึกส่วนตัวในการทำร้ายฝังตรงข้ามด้วยอาวุธปืน เมื่อเกิดการปะทะด้วยอาวุธสงครามขึ้นในพื้นที่ ระหว่าง พ.ศ.2510-2511 ชาวบ้านต่างก็หาหนทางที่จะให้ชีวิตปลอดภัยซึ่งส่วนใหญ่ก็หนีเข้าป่า (ทั้งที่ไม่ได้ตั้งใจจะไปพึ่งพาฝ่ายคอมมิวนิสต์) บางส่วนตัดสินใจหนีออกจากพื้นที่สู้รบมาพึ่งพาเจ้าหน้าที่รัฐ ชายฉกรรจ์ชาวม้งทั้งสองฝ่ายต่างถูกนำไปฝึกอบรมเพื่อเป็นทหารของฝ่ายตน การสู้รบด้วยอาวุธสงครามจึงดำเนินต่อมาจนถึงกลางทศวรรษ 2520

ทหารม้งในสงคราม

“นำชาวเขามาฝึกอาวุธป้องกันชาติ จัดตั้งกองกำลังนักรบชาวเขาไว้ต่อสู้คอมมิวนิสต์ และเท่าที่ตำรวจตระเวนชายแดนเคยทดลองมอบหมายหน้าที่ ปรากฏว่าทำได้ดีเกินความคาดหมาย”

(“Bring hilltribes,” 1965, p. 1)

“ฝึกอาวุธให้ชาวเขา 3,000–4,000 คน เพื่อคุ้มครองหมู่บ้านของตน” พลโทสายหยุด เกิดผล ผู้บังคับศูนย์อำนวยการและประสานกองอำนวยการป้องกันและปราบปรามคอมมิวนิสต์เปิดเผยเมื่อเร็ว ๆ นี้ว่า ขณะนี้ทางราชการได้ฝึกอาวุธให้ชาวเขาเผ่าต่าง ๆ เพื่อให้ทำหน้าที่ป้องกันและคุ้มครองท้องถิ่นแล้วประมาณ 3–4 พันคน

(“Training weapon,” 1971)

ในระดับประเทศ ทหารม้งเป็นเพียงเศษเสี้ยวหนึ่งของกองทัพทั้งสองฝ่ายในสงครามคอมมิวนิสต์ แต่ในพื้นที่สู้รบในเขตป่าเขาทางภาคเหนือ ทหารม้งโดยเฉพาะกลุ่มที่ร่วมกับกองทัพปลดแอกประชาชนแห่งประเทศไทย (พคท.) ได้สร้างวีรกรรมอันใหญ่หลวงในพื้นที่สู้รบแนวเขตชายแดนไทย–ลาว เพราะความชำนาญในภูมิประเทศและความอดทนกล้าหาญของพวกเขา ขณะเดียวกัน ฝ่ายรัฐบาลก็ได้ฝึกทหารม้ง (และเมียนกับถิ่นหรือลัวะ) ให้เป็นทหารและ ดชด. อาสาในการป้องกันหมู่บ้านและช่วยรบด้วย ระหว่าง พ.ศ.2511–2523 สงครามได้สร้างความสูญเสียไม่เฉพาะกับทหารทั้งสองฝ่าย แต่ประชาชนของทั้งสองกลุ่มที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสู้รบก็ต้องล้มตายเป็นจำนวนมากเช่นกัน กระนั้นก็ตาม วีรกรรมของทหารม้งและการสูญเสียของชาวบ้านกลับไม่ได้รับการนำเสนอให้ผู้คนในสังคมได้รับรู้แต่อย่างใด ในที่นี้จะนำเสนอเฉพาะเรื่องเล่าที่เป็นประสบการณ์ตรงของอดีตทหารม้งและแกนนำทั้งสองฝ่ายเป็นหลัก

ทหารม้งในฝ่ายคอมมิวนิสต์ พื้นที่ดอยยาว–ดอยผาหม่น เขตรอยต่อจังหวัดเชียงรายและพะเยา มีผู้กองเลาฮี (หว่าเกอะ หย้า) เป็นผู้บัญชาการรบหลัก ครอบคลุมนตั้งแต่พื้นที่อำเภอเชียงของ เวียงแก่น เทิง และเชียงคำ หว่าเกอะยืนยันความจำว่าด้วยความชำนาญทางภูมิประเทศบนภูเขาและความกล้าหาญของทหารชาวม้ง ประกอบกับมีกำลังพลและอาวุธน้อยกว่าฝ่ายรัฐบาล จึงต้องใช้วิธีรบแบบกองโจรคือแยกกันเข้าไปโจมตีค่ายทหารไทยในพื้นที่ ดักซุ่มโจมตีรถยนต์และกองทหารที่ถูกส่งขึ้นมาทำสงครามกวาดล้างฝ่าย พคท. บนภูเขา สร้างความเสียหายให้กับฝ่ายศัตรูอย่างมาก เขาเองเคยเป็นหัวหน้าชุด พาทหารไปปิดล้อมค่าย ชช.ชด. ที่บ้านนาหนูนเมื่อ พ.ศ.2519 ถึงจวนจวน ดชด. ที่นั่นแตก ส่งผลให้ชาวบ้านทั้งหมู่บ้านนาหนูนไปอยู่ที่ร่องล้าน สุโขทัยและแพร่ในที่สุด “หลายครั้งที่จับทหารของฝ่ายรัฐบาลได้ เราก็คุยและเป็นเพื่อนกัน แล้วปล่อยให้พวกเขากลับลงไปในเมือง แม้แต่นายทหารไทยหลายคนก็รู้จักกันตั้งแต่สมัยสู้รบ ทุกวันนี้ก็ยังเป็นเพื่อนกันไปมาหาสู่กันอยู่” (หว่าเกอะ หย้า, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2546) ขณะที่ภรรยาของหว่าเกอะได้ย้ำถึงความหวาดผวา

ในฐานะที่เป็นแม่บ้านนายทหาร พคท. คนหนึ่งว่า “ทุกครั้งที่มีสามีและเพื่อนทหารออกไปทำศึกกับศัตรู เรานอนไม่หลับเลย วัน ๆ เอาแต่เฝ้ารอคอยและภาวนาให้สามีกลับมาถึงบ้านด้วยความปลอดภัย ซึ่งก็โชคดีสำหรับครอบครัวของฉัน เพราะอีกหลายครอบครัวนั้นสามีต้องเสียชีวิตจากการสู้รบ ทำให้ตัวเองต้องเป็นหม้ายและลูกต้องกำพร้าพ่อ” (ภรรยาหว่าเกอะ หย่า, ผู้ให้สัมภาษณ์, 10 ธันวาคม 2546)

การเป็นทหารคอมมิวนิสต์ที่มีฐานปฏิบัติการอยู่ในป่าลึกต้องประสบกับปัญหาหลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นความพร้อมของอาวุธสงคราม ค่าตอบแทน เสื้อผ้า หรือแม้แต่อาหาร รวมทั้งความขัดแย้งส่วนตัวกับเพื่อนร่วมกองทัพด้วยกัน จึงมีทหารม้งฝ่าย พคท. ส่วนหนึ่งที่ทนไม่ไหวและพยายามหลบหนีออกมาแอบตัวกับทางฝ่ายรัฐบาล แต่ก็ถูกสหายในกองทัพยิงเอาไว้ ดังตัวอย่างของสหายมานี (นามสมมุติ) ที่สำนักหนึ่งในพื้นที่เขาค้อ เขาเป็นนักรบที่กล้าหาญ ยิงศัตรู (ทหารไทย) ตายไปเป็นจำนวนมากแต่บังเอิญเกิดความขัดแย้งกับสหายทหารเพื่อนรักด้วยกันคนหนึ่ง สหายมานีจึงได้พาภรรยาและลูกหลบหนีออกมา แต่โชคไม่ดีเกิดการเผชิญหน้ากับทหารลาดตระเวนของฝ่าย พคท. ในพื้นที่ ภรรยาของเขาถูกยิงตาย เขาเองก็ยิงเพื่อนรักจนเสียชีวิต แต่ตัวสหายมานีหนีรอดออกมาได้ ด้วยความเจ็บแค้น จึงมาเป็นทหารฝ่ายรัฐบาลที่เข็กน้อย เขาอาวุธปืนกลับไปรื้อดลุ่มสำนักของฝ่าย พคท. ตอนกลางคืน ทำให้ทหารในสำนักตายทันทีสามคน (ซ่งเล่า เล่า, อดีตนายทหารเสนารักษ์ พคท. เขตเขาค้อ ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2562; 6 เมษายน 2562)

พื้นที่สู้รบที่เขาค้อ-เขาย่าเป็นสนามรบที่ดุเดือดและยาวนานแห่งหนึ่งจากความทรงจำของหน่อปี เล่า การที่ได้ไปเรียนรู้มาจากที่ทหารของฝ่ายเวียดกงชุดอุโมงค์ใต้ดินไปโผล่แล้วเข้ายึดค่ายทหารของฝ่ายศัตรู ทหารม้งได้นำมาใช้ในการต่อสู้บนเขาสูงหนึ่งที่เขาค้อ “ฝ่ายพวกเรายู้งนี้ ค่ายทหารของฝ่ายศัตรู (ทหารไทย) อยู่อีกฟากหนึ่ง หลังจากที่ต่างฝ่ายต่างใช้อาวุธและปืนกลยิงตอบโต้กันอยู่หลายเดือน พวกเราจึงลงมือชุดอุโมงค์ให้ไปโผล่ที่บ่อมยามในค่ายทหารไทย เมื่อชุดไปใกล้จุดหมาย พวกเราได้ใช้ระเบิดหนัก 50 กิโลกรัมไประเบิดบ่อมยาม แต่ก็ไม่ได้สร้างความเสียหายอะไร พวกเราต่างคนต่างหนีกลับทางอุโมงค์ใต้ดิน จนอาวุธปืนและระเบิดอ้อมเขาไปยังฝ่ายศัตรูแต่ก็ไม่สามารถยึดค่ายทหารนั้นได้ อีกเหตุผลหนึ่งที่แผนของเราไม่สำเร็จเพราะว่าระหว่างที่ชุดอุโมงค์นั้นมีสหายของพวกเราคนหนึ่งได้หนีไปพึ่งฝ่ายรัฐบาล เอาความลับของเราไปบอกให้เขารู้ (หน่อปี เล่า, อดีตนายทหารเสนารักษ์ พคท. เขตเขาค้อ ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2562)

ทหารมั่งในฝ่ายรัฐบาล เมื่อราษฎรชาวมั่งจำนวนหนึ่งได้อพยพจากหมู่บ้านบนภูเขามาอยู่ในศูนย์แรกรับผู้อพยพชาวเขาในพื้นที่ราบซึ่งอยู่ภายใต้การควบคุมของทหารและเจ้าหน้าที่รัฐบาล ระหว่าง พ.ศ.2511-2514 กองทัพอไทยจึงวางแผนร่วมกับแกนนำชาวมั่งในการจัดตั้งเป็น 1) “กองร้อยชาวเขาอาสาสมัคร” (ชข.ส.) ขึ้นในสามพื้นที่ที่เป็นชุมชนที่ตั้งใหม่ของชาวมั่งที่เข้ามาพึ่งเจ้าหน้าที่รัฐ คือที่บ้านนาหนูน อำเภอกู่ซาง (ตอนนั้นขึ้นกับอำเภอเชียงคำ) และบ้านสิบสองพัฒนา อำเภอปาง จังหัดพะเยา ที่บ้านป่ากลาง อำเภอปัว และบ้านน้ำลาด อำเภอทุ่งช้าง จังหวัดน่าน ที่บ้านเข็กน้อย และบ้านเล่าลือ อำเภอเขาค้อ (ตอนนั้นเป็นอำเภอหล่มสัก) จังหวัดเพชรบูรณ์ ด้วยการนำชายฉกรรจ์ชาวมั่ง เมียนและถิ่น (ลัวะ) มาฝึกทหาร เริ่มจากการฝึกพื้นฐานในหมู่บ้าน จากนั้นจึงพาไปฝึกที่ค่ายประดู่ผา อำเภอแม่เมาะ จังหวัดลำปาง เป็นเวลาสามเดือน ตอนหลังทหารอาสาสมัครชาวมั่งในพื้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์ถูกส่งไปฝึกที่ค่ายสฤษดิ์เสนา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลกแทน หลังจากฝึกแล้วถูกส่งกลับมาประจำที่ค่ายทหารในหมู่บ้าน ตอนนั้นได้เงินเดือน 360 บาท ต่อเดือน เบี้ยเลี้ยงวันละ 12 บาท 2) ชุด “ชาวเขาชายแดน” (ชข.ชด.) ในหลายหมู่บ้าน เช่นที่บ้านร่องล้าน (ประชาภักดี) อำเภอเชียงคำ บ้านถ้ำเวียงแก อำเภอเชียงกลาง จังหวัดน่าน เป็นต้น 3) กองร้อยอาสาสมัครรักษาดินแดน (อส.) ดังกรณีที่บ้านห้วยแล้ง อำเภอเวียงแก่น จังหวัดเชียงราย 4) นำเยาวชนมั่งในพื้นที่จังหวัดเพชรบูรณ์ไปเรียนต่อทางด้านทหารที่จังหวัดลพบุรี กรุงเทพฯ และสุพรรณบุรี เริ่มช่วง พ.ศ.2512-2513 จบแล้วกลับมาบรรจุทำงานให้กองทัพในพื้นที่สู้รบ และ 5) รับเยาวชนชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ในพื้นที่ภาคเหนือที่จบการศึกษาระดับมัธยมต้น ไปเรียนหลักสูตรตำรวจตระเวนชายแดน ในพื้นที่เขต 5 ที่อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่ กับที่เขต 6 ในจังหวัดตาก เพื่อบรรจุประจำการในกองร้อย ตชด. ในพื้นที่ที่มีหมู่บ้านชาวเขาดังอยู่

สำหรับกองร้อยชาวเขาอาสาสมัครที่ 21 ที่บ้านป่ากลาง อำเภอปัว จังหวัดน่าน เนื่องจากอยู่ห่างจากพื้นที่สู้รบ จึงมีภารกิจในการปกป้องหมู่บ้านเป็นหลัก จะมีบ้างก็เป็นบางครั้งที่ถูกส่งไปช่วยคุ้มกันหมู่บ้านบนภูเขาและเป็นคนนำทางของทหารไทยที่ขึ้นไปรบตามยุทธการต่าง ๆ แต่ในกรณีของกองร้อยชาวเขาอาสาสมัครที่ 31 บ้านเข็กน้อย และกองร้อยชาวเขาอาสาสมัครที่ 32 บ้านเล่าลือ อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ เป็นเพราะทั้งสองหมู่บ้านตั้งอยู่ใกล้พื้นที่สู้รบซึ่งเป็นฐานที่มั่นของฝ่ายคอมมิวนิสต์ คือภูหินร่องกล้าและเขาค้อ ทหารอาสาสมัครชาวมั่งจึงมักถูกสั่งการให้ขึ้นไปรบเคียงบ่าเคียงไหล่กับทหารประจำการของฝ่ายรัฐบาล ในยุทธการต่าง ๆ ที่กองทัพดาหน้าขึ้นไปเผด็จศึกฝ่ายคอมมิวนิสต์ ผลของสงครามทำให้เกิดการเสียชีวิตและความพิการแก่ทหารชาวเขาอาสาสมัครเป็นจำนวนมาก

กรณีของกองร้อยชาวเขาอาสาสมัครที่ 32 บ้านเล่าลือ อำเภอเขาค้อ หล้าเน่ง ค้าง และหนูป้อ ค้าง อดีตหัวหน้ากองร้อยชาวเขาอาสาสมัคร บ้านเล่าลือ เล่าประสบการณ์ตรงว่า ต้นปี พ.ศ.2511 เริ่มเกิดการสู้รบขึ้นในพื้นที่ แต่ผู้นำหมู่บ้านของเราตัดสินใจไม่หนีเข้าป่า จึงไปปรึกษากับทหารที่กองทัพภาคที่สาม (ในเมืองพิษณุโลก) วันที่ 2 กันยายน 2511 บ้านเรา (บ้านเล่าลือ) และบ้านห้วยทรายที่นครไทย ส่งชายหนุ่มหมู่บ้านละ 20 คน ไปฝึกทหารที่ค่ายสฤษดิ์เสนา อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ฝึกนานสองเดือน แล้วถูกส่งกลับมาเป็น “ชุดชาวเขาอาสาสมัครประจำหมู่บ้าน” พวกเราถูกฝ่ายคอมมิวนิสต์มาโจมตีครั้งแล้วครั้งเล่า จึงไปรักษาทางกองทัพ แล้วได้ส่งทหารประจำการมาช่วยชุดสนามเพลาะ ตั้งค่ายเป็นทางการ มีอยู่วันหนึ่งที่ค่ายของเราถูกล้อมยิงถล่ม ตั้งแต่ตี 5 ยิงกันจนถึงประมาณ 10 โมง ทหารม้งตายไปสองคน ทหารไทยตายหนึ่งคน และทหารของฝ่ายคอมมิวนิสต์ตาย 1 คน สู้กันจนถึง พ.ศ. 2519 พวกเรามีกำลังน้อยกว่าฝ่ายทหารคอมมิวนิสต์ วันที่ 5 กุมภาพันธ์ จึงย้ายหนีไปที่เข็กน้อย อยู่ที่นี่ได้ 1 ปี ฝึกทหารชาวม้งที่ค่ายสฤษดิ์เสนา เพิ่มได้เป็น 130 คน จึงพากันกลับมายึดหมู่บ้านและค่ายเก่าคืนเมื่อวันที่ 20 สิงหาคม 2520 ปะทะกันอย่างน้อยปีละสองถึงสามครั้ง จนถึง พ.ศ.2523 ที่มีการวางอาวุธลง (หล้าเน่ง ค้าง และหนูป้อ ค้าง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 16 มิถุนายน 2546)

ในพื้นที่ดอยยาว-ดอยผาหม่น เขตรอยต่ออำเภอเทิงกับอำเภอเวียงแก่น ในปัจจุบัน จากประสบการณ์และคำบอกเล่าของจ่งฟ่ง หาง (ทรงวิทย์ เชื่อมสกุล) อดีตเยาวชนม้งในพื้นที่และปัจจุบันเป็นข้าราชการบำนาญ บริเวณดอยผาหม่น (ใกล้ภูชี้ฟ้าในปัจจุบัน) มีบ้านม้งหลายหอย่อมบ้านด้วยกัน แต่จุดศูนย์กลางอยู่ที่บ้านเลาอู เพราะ ตชด. มาตั้งค่ายที่นั่น เข้าสู่เดือนกุมภาพันธ์ 2511 เกิดการสู้รบขึ้น หมู่บ้านม้งที่นั่นแตก ม้งเขียวทั้งหมดลงมาอยู่กับฝ่ายรัฐบาลที่บ้านห้วยล้าน ส่วนญาติพี่น้องของจ่งฟ่งมาอยู่ที่บ้านนาหนูน ที่นั่นมีการจัดตั้งกองร้อยทหารชาวเขาอาสาสมัคร (ชช.ส.) และกองร้อยชาวเขาชายแดน (ชช.ชด.) ขึ้น นอกจากทำหน้าที่พิทักษ์หมู่บ้านแล้ว ทหารม้งเหล่านั้นยังได้รับคำสั่งให้ขึ้นไปรบบนภูเขาด้วย “มีครั้งหนึ่งที่ขึ้นไปรบแล้วถูกฝ่ายคอมมิวนิสต์ยิง ทหารม้งที่เป็น ชช.ส. ตายทีเดียวรวม 6 คน เมื่อชนศพ กลับเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านต่างร้องระงมกันทั้งบ้าน” แต่ที่ตายกันประปรายหลายครั้งคือการที่รถยนต์ของทหารม้งและทหารไทยถูกดักรุมยิงระหว่างทาง จากบ้านนาหนูนไปซื้อหาอาหารที่ตัวอำเภอเชียงคำ “ที่ผมจำได้ดีคือ พ.ศ.2519 ฝ่ายคอมมิวนิสต์เข้ามาถล่มค่าย ชช.ส. ในหมู่บ้านนาหนูนตอนกลางคืน ทหารตายทั้งหมด 19 คน ในนั้นมี 3 คน ที่เป็นม้งด้วย นั่นเป็นเหตุการณ์ปะทะรุนแรงที่สุด

ในหมู่บ้าน” หลังจากนั้นชาวมังที่บ้านนาหนูนจึงแตกไปอยู่ที่บ้านร่องसान (ประชา
ภักดี) ส่วนครอบครัวของจ่งฟ่งได้ย้ายไปอยู่ที่บ้านท่าแพ อำเภอศรีสาขาลัย จังหวัด
สุโขทัย (จ่งฟ่ง ฮ่าง, ผู้ให้สัมภาษณ์, 31 มกราคม 2547)

โดยสรุปแล้ว สงครามคอมมิวนิสต์ที่ดำเนินยาวนานถึง 14 ปี (พ.ศ.2511-2523)
ในพื้นที่สู้รบที่มีชาวมังอาศัยอยู่ เกิดการสูญเสียต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้คน
เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะทหารชาวมังที่เป็นทหารหลักของฝ่าย พคท. และที่เป็น
ทหารอาสาสมัครและทหารอาชีพของฝ่ายรัฐบาล พวกเขาต้องพลีชีพเพื่อ พคท.
และกองทัพไทยภายใต้บริบทของความขัดแย้งของสงครามเย็นในระดับนานาชาติ
และสงครามร้อนที่ต่อสู้ด้วยอาวุธในพื้นที่ แต่ที่มากไปกว่านั้นคือการสูญเสียชีวิต
ของชาวบ้านทั้งสองฝ่าย อันเนื่องมาจากการสู้รบและถูกกับดักระเบิดที่ทหารทั้งสอง
ฝ่ายฝังเอาไว้ใต้ดิน ประสบการณ์และเรื่องเล่าดังกล่าวจึงเป็นอีกความทรงจำทาง
สังคมหนึ่งของผู้คนในสังคมรากหญ้าที่มักไม่มีใครใส่ใจและไม่ถูกนำเสนอสู่การรับรู้
ของสังคมภายนอก หากเทียบกับเรื่องเล่าและความทรงจำของคนกระแสหลักอย่าง
ผู้คนจากพื้นราบ อดีตนักศึกษาและแกนนำขบวนการชาวลาวโซ่ชาวนาที่ได้หนีเข้าไปหลบ
ซ่อนและใช้ชีวิตอยู่กับชาวมังในพื้นที่เขตปลดปล่อยของ พคท. ที่ถูกนำมาถ่ายทอดผ่านรูป
แบบของงานเขียน (ดูใน Buadaeng, 2023; Mailee, 2016; Phumthaworn, 2022)
และการนำเสนอขุทธการเผด็จศึกหรือปราบคอมมิวนิสต์ของอดีตนายทหาร
และหน่วยงานต่าง ๆ ของกองทัพไทย (Legendary Channel, 2021; Mueanniam,
2018; Ronran, 2015)

หลังการวางอาวุธ

สงครามคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยปิดฉากลงเมื่อ พ.ศ.2523 ขณะที่ความขัดแย้ง
ทางการเมืองของสงครามเย็นในระดับโลกได้จบลงในเวลาต่อมา ดังตัวอย่างของการพัง
กำแพงกรุงเบอร์ลินในเยอรมัน เมื่อ ค.ศ.1989 และการล่มสลายของอดีตสหภาพ
โซเวียตใน ค.ศ.1991 ในระดับภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ เกิดความขัดแย้งกันเองของ
คอมมิวนิสต์สหภาพโซเวียตที่สนับสนุนเวียตนามกับลาว และสายจีนที่สนับสนุน
ขบวนการคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย เส้นทางลำเลียงอาวุธสงครามจากจีนเข้าสู่
ชายแดนไทยถูกตัดขาดในประเทศลาว จึงเป็นโอกาสอันดีที่รัฐบาลพลเอกเปรม
ติณสูลานนท์ ประกาศนโยบาย 66/2523 ให้คนที่เข้าร่วมการต่อสู้ภายใต้ พคท.
กลับมาใช้ชีวิตในสังคมไทยโดยไม่เอาความผิด การเจรจาระหว่างแกนนำ พคท.
กับฝ่ายรัฐบาล นำมาซึ่งคำเรียกกลุ่มคนที่วางอาวุธแล้วเข้ามาอับตัวกับฝ่ายรัฐบาล

ว่าเป็น “ผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย” (พรท.) ชาวม้งที่เคยเข้าร่วมการต่อสู้กับ พคท. กลายเป็น พรท. คำถามคือหลังสงครามจบลงแล้ว ม้งทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะแกนนำทางทหารที่เคยเป็นคู่ต่อสู้กันด้วยอาวุธในยุคสงครามคอมมิวนิสต์ได้สลายตัวไปอย่างไร? พวกเขาสามารถสมานบาดแผลความเจ็บปวดจากการสู้รบที่ดำเนินมายาวนานให้เป็นหนึ่งเดียวได้อย่างไร?

ในระดับของพื้นที่การสู้รบ ในส่วนของทหาร ชช.ชด. และ ชช.ส. ชาวม้งฐานปฏิบัติการหรือค่าย ดชด. ในหมู่บ้านถุกยุบ ม้งที่เป็น ชช.ชด. กลับมาเป็นราษฎรตามปกติ ส่วนทหารม้ง ชช.ส. เนื่องจากทางกองทัพได้จัดตั้งหน่วยทหารพรานขึ้นในพื้นที่สู้รบอื่น ๆ ทั่วประเทศ กองทัพจึงสอบถามความสมัครใจในการเปลี่ยนสถานะไปเป็นทหารพราน มีเพียงที่เข็กน้อยในจังหวัดเพชรบูรณ์เท่านั้นที่ทหารม้งหนุ่มส่วนหนึ่งได้เปลี่ยนไปเป็นทหารพรานระยะหนึ่ง แต่ที่อื่นสมัครใจที่จะออกมาเป็นราษฎรธรรมดา ต่อมาภายหลัง คนม้งเหล่านั้นได้ทวงสิทธิ์ด้วยการขอให้ทางกองทัพขึ้นทะเบียนพวกเขาให้เป็นทหารผ่านศึก ซึ่งจะได้สวัสดิการตามหลักเกณฑ์และระดับชั้นของทหารผ่านศึก โดยเฉพาะค่าบำนาญกิจสงเคราะห์เมื่อเสียชีวิต ปัจจุบันยังคงมีเพียงที่กองร้อยชาวเขาอาสาสมัครที่ 31 ตำบลเข็กน้อย อำเภอเขาค้อ จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่อดีตทหาร ชช.ส. ได้จัดตั้งเป็น “ชมรมทหารผ่านศึก ตำบลเข็กน้อย” ดูแลพื้นที่ค่ายทหารเก่าและมีกิจกรรมต่อเนื่อง เช่น ร้านค้าสวัสดิการทหารผ่านศึก เดินขบวนรณรงค์ในเทศกาลปีใหม่ จัดขบวนไปแสดงความเสียใจต่อญาติของทหารผ่านศึกที่เสียชีวิต เป็นต้น

ในส่วนของฝ่าย พคท. เมื่อแกนนำทหารชาวม้งถูกเรียกจากแกนนำทางการเมืองของ พคท. ให้ไปรับทราบเกี่ยวกับนโยบาย 66/2523 ของรัฐบาลและการตัดสินใจยุติการทำสงครามของ พคท. ซึ่งเล่า เล่า อดีตเสนาธิการของสำนักหนึ่งในพื้นที่ภูหินร่องกล้าเล่าถึงเหตุการณ์ในวันนั้นว่า “ทหารชาวม้งต่างผิตหวังและโกรธแค้น ตกเถียงกับแกนนำ พคท. ที่เป็นคนไทย ว่าพวกเราถูกหลอกให้ช่วยพคท. ทำสงครามยาวนานถึง 14 ปี เอาชีวิตเข้าแลก ผู้คนล้มตายไปเป็นจำนวนมากทำไมตอนนี้จึงต้องมายอมแพ้และล่อยแพพวกเรา ทหารม้งต่างระบายความโกรธแค้นด้วยการยิงปืนขึ้นฟ้า” (ซึ่งเล่า เล่า, ผู้ให้สัมภาษณ์, 11 พฤษภาคม 2562) ในที่สุดทุกคนก็ต้องวางอาวุธและหาทางออกมามอบตัวเพื่อความปรองดองในชาติ ส่วนใหญ่แล้วชาวม้งได้รับอนุญาตจากทางกองทัพให้กลับไปตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่เดิมก่อนที่จะเกิดสงครามขึ้นเมื่อต้นทศวรรษ 2510 ขณะที่บางส่วนเลือกที่จะไปอยู่ในพื้นที่ใหม่

กรณีของ ผรท. พื้นที่เขาค้อ ส่วนใหญ่เข้ามาอบตวั พ.ศ.2524 โดยลงมาอยู่ที่ เข็กน้อย “พวกผมเป็นกลุ่มสุดท้าย ลงมาเมื่อเดือนเมษายน 2525 หลังออกมาอบตวั ทางทหารบอกว่าให้ชาวม้งตั้งชุมชนอยู่ในพื้นที่ต่อไปได้ แต่พวกเราไม่ยอม เพราะที่นั่น เป็นสนามรบ เกิดความสูญเสียทั้งผู้คนที่กระทบต่อจิตใจมากมาย มีอันตรายจาก กบระเบิดที่ทั้งสองฝ่ายฝังดินเอาไว้ กับทั้งระเบิดที่ทางฝ่ายทหารไทยยิงเข้ามาตก ในพื้นที่แต่ยังไม่ระเบิด อีกทั้งฝ่ายทหารยังใช้นโยบายแทรกแซงด้วยการส่ง ทหารผ่านศึกเข้ามากระจายตามหมู่บ้านที่จะจัดสรรใหม่ มากกว่านั้นคือทหารพราน ถูกส่งเข้ามาในพื้นที่เพื่อควบคุมพวกเรา ซึ่งทหารเหล่านั้นยังคงมีความโกรธแค้น พวกเราเป็นพื้นฐานอยู่แล้วด้วย หากยังอยู่ด้วยกันก็อาจเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นได้ จึงตัดสินใจอพยพลงมาที่อำเภอชาติตระการ อยู่ได้สามเดือนที่นั่น จึงตัดสินใจติดต่อกับกลุ่มสหราชอาณาจักรที่แม่ละมั่งที่อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก กลุ่มแรกมีเพียง 12 หลังคาเรือนย้ายไปที่นั่น จากนั้นจึงมีชาวแพร่กระจายไปทั่วในสังคมม้ง มีม้ง ทั้งเป็นกลุ่ม ผรท. และไม่ใช่ ต่างทยอยอพยพตามมาที่นั่นมากมาย” (หว่าหลง หลี่, อดีตหนึ่งในผู้บัญชาการรบฝ่าย พคท. เขตเขาค้อ, ผู้ให้สัมภาษณ์, 6 เมษายน 2562)

ปัญหาความแค้นส่วนตัวตอนที่สู้รบกันจนทำให้บางคนต้องสูญเสียคนใน ครอบครัวหรือญาติพี่น้องไปเพราะถูกเพื่อนคนม้งที่เป็นฝ่ายตรงข้ามกระทำด้วยอาวุธ ดังกรณีของสหราชอาณาจักรที่เขาค้อ หรือกรณีของผู้ใหญ่เลาจงที่จังหวัดน่าน ภายหลังจากที่ม้งฝ่ายที่เป็นคอมมิวนิสต์ได้เข้ามาอบตวัเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย (ผรท.) เจ้าตัว และญาติพี่น้องได้เจรจาท้าความเข้าใจกัน ทุกกรณีก็ถูกแกนนำของตระกูล และหมู่บ้านอธิบายให้เข้าใจว่าอดีตก็คืออดีต เป็นช่วงของสงครามที่คนม้งเราถูก บังคับให้ต้องทำหน้าที่ทหารของกองทัพสองฝ่ายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่เมื่อสงคราม สงบลงและรัฐบาลมีนโยบายชัดเจนว่าจะไม่ให้มีการเอาผิดกับฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง ในที่สุด ต่างคนต่างก็ต้องเข้าใจและทำใจยอมรับ ไม่แค้นกัน แม้สัก ๗ แล้วบาดแผล แห่งความเจ็บปวดจะยังไม่ถูกลบเลือนออกไปจากใจของผู้ที่เกิดความสูญเสีย

ภายหลังจากการมอบตวัเป็นผู้ร่วมพัฒนาชาติไทย (ผรท.) สิ่งท้าทายหรือความ ยากลำบากอย่างหนึ่งของทั้งผู้นำและราษฎรทั้งสองฝ่ายคือ การปรับตัวเข้าหากัน แม้เป็นญาติพี่น้องและกลุ่มชนเดียวกัน แต่สงครามได้แบ่งแยกและทำให้มีการสู้รบ กันยาวนานถึง 14 ปี ในส่วนของฝ่ายที่เคยเข้าไปอยู่ร่วมกับพรรคคอมมิวนิสต์ (พคท.) ในป่าก็ถูกปลุกฝังจากทาง พคท. ว่าฝ่ายที่อยู่กับรัฐบาลนั้นเป็น “ข้ารับใช้รัฐบาล” (และระบบจักรวรรดินิยมอเมริกา) ในขณะที่ฝ่ายที่อยู่กับรัฐบาลก็ถูกเจ้าหน้าที่รัฐ ปลุกฝังว่าอีกฝ่ายหนึ่งเป็นพวกที่หลงผิด เป็น “คนนำรังเกียจ” แต่การที่เจ็ดตัว

เป็นทั้งผู้ใหญ่บ้านและล่ามชาวเขาของหน่วยประชาสงเคราะห์ จึงทำงานใกล้ชิดกับทั้งกรมประชาสงเคราะห์และฝ่ายทหารที่เรียกว่า “หน่วยสันตินิมิต” ก็ได้พยายามเป็นคนกลางในการช่วยประสานให้เกิดความปรองดองกันระหว่างสองกลุ่ม มีหลายครั้งที่ตัวบุคคลที่ครั้งหนึ่งเคยอยู่คนละฝ่ายและต่อสู้กันได้นำเอาเรื่องความโกรธแค้นส่วนตัวที่เกิดขึ้นในช่วงสงครามมาเป็นประเด็นหรือ “เอาเรื่อง” เป็นคดีความกัน แต่เจ็ดตัวในฐานะที่เป็นผู้นำชุมชนเข็มน้อยและรับเอานโยบายของรัฐบาลมาปฏิบัติ ได้พยายามชี้แจงเหตุผลด้วยการนำนโยบายของรัฐบาลมาอธิบายว่า ผู้นำรัฐบาลและทหารได้ให้แนวทางไว้อย่างชัดเจนว่า เรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่ผ่านมาแล้วก็ให้มันจบสิ้นไป ไม่ต้องนำกลับมาเป็นเหตุที่จะแก้แค้นกัน หรือเอามาจุดเป็นประเด็นให้เกิดความขัดแย้งรอบใหม่ขึ้นอีก หากใครที่ยังจะเอาอย่างโน้นอย่างนี้ (รื้อฟื้นเรื่องเก่าขึ้นมาแก้แค้นกัน) ก็จะเข้าเงื่อนไขการขัดต่อนโยบายของรัฐบาล ขัดต่อนโยบายความมั่นคง ซึ่งในความเป็นจริงในพื้นที่นั้นปัญหาระหว่างผู้คนทั้งสองฝ่ายเกิดขึ้นหลายครั้งมาก มีทั้งกรณีที่ได้เถียงกันและกันด้วยปากเปล่า บางรายลงมือชกต่อยกัน ซึ่งเจ็ดตัวได้เข้าไปช่วยแก้ไขปัญหากลับทุกครั้ง นับว่าเป็นภาวะที่หนักอกหนักใจพอสมควร แต่เจ็ดตัวเห็นว่าทุกคนก็ฟังเหตุผลที่เจ็ดตัวชี้แจงโดยอิงนโยบายของรัฐบาลอยู่เหมือนกัน และเมื่อกาลเวลาผ่านไปทั้งสองฝ่ายก็สามารถกลับมาหลอมรวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันได้ในที่สุด เพราะทุกคนก็ล้วนแต่เป็นพี่น้องและญาติใกล้ชิดกัน (เจ็ดตัว หลี่, ผู้ให้สัมภาษณ์, 13 พฤษภาคม 2562)

ขณะที่หน่อปี เล่า ที่บ้านเข็มน้อย จังหวัดเพชรบูรณ์ ย้ำว่า “ส่วนตัวแล้วตอนเข้ามามอบตัวนั้นคิดว่าเป็นไปไม่ได้ที่คนม้งที่เคยอยู่ฝ่ายตรงข้ามจะฆ่าเราทิ้ง หากเรารู้จัก “อยู่ให้เป็น” ต้องรู้ว่าจะวางตัวแบบไหนจึงจะอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้ สำคัญคือทุกคนเป็นคนม้ง ล้วนแต่ผูกพันเป็นญาติพี่น้องใกล้ชิดกัน ย่อมมีความเห็นอกเห็นใจและพึ่งพาอาศัยกัน เมื่อกาลเวลาผ่านไปความขุ่นข้องหมองใจระหว่างกันและกันก็ค่อย ๆ เลือนหายไป ในที่สุดก็หลอมรวมเป็นสังคมเดียวกันได้ดังปัจจุบัน” (หน่อปี เล่า, ผู้ให้สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2562) นับถึงวันนี้ สงครามคอมมิวนิสต์ในประเทศไทยได้ยุติไปยาวนานกว่า 40 ปี นายทหารม้งที่เคยนำการสู้รบอย่างกล้าหาญของทั้งสองฝ่ายในอดีตเริ่มมีอายุมากขึ้น หลายคนได้เสียชีวิตลง ลูกหลานรุ่นใหม่เติบโตขึ้นท่ามกลางความเป็นญาติพี่น้องในหมู่บ้านเดียวกัน ท่ามกลางความเป็นสังคมม้งเดียวกันในประเทศไทย เรื่องเล่าความทรงจำว่าด้วยสงครามคอมมิวนิสต์จึงเหลือไว้เป็นเพียงประวัติศาสตร์ที่อดีตผู้นำชาวม้งทั้งสองฝ่ายต้องการถ่ายทอดให้สังคมในวงกว้างได้รับรู้และเข้าใจพวกเขาในทางที่ดีขึ้น แม้จะเป็นเพียงวาทกรรมรองก็ตาม

สรุปและอภิปราย

สงครามเย็นเป็นความขัดแย้งทางการเมืองในระดับโลกของลัทธิคอมมิวนิสต์กับประชาธิปไตย เกิดขึ้นระหว่างทศวรรษ 2490 ถึงต้นทศวรรษ 2520 แต่ในบริบทของภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ได้กลายเป็นสงครามร้อนที่มีการต่อสู้กันด้วยอาวุธอย่างรุนแรง ขณะที่ในบริบทของประเทศไทยก็หลีกเลี่ยงไม่ได้ที่ได้กลายเป็นพื้นที่ของความขัดแย้งเช่นกัน แม้แต่ในระดับท้องถิ่นและชุมชนชาติพันธุ์อย่างในกรณีของชาวม้งบนพื้นที่ป่าเขาในภาคเหนือในยุคนั้น ระหว่างเกิดสงครามคอมมิวนิสต์และภายหลังสงครามได้ยุติลง วาทกรรมว่าด้วย “แม่แวแดง” หรือม้งคอมมิวนิสต์ได้กลายเป็นวาทกรรมหลักในสังคมไทยซึ่งเป็นการสร้างภาพลักษณ์แบบเหมารวมว่าคนม้งทั้งหมดเป็นคอมมิวนิสต์ที่คุกคามต่อความมั่นคงของชาติ แม้ในระยะหลังจะมีงานวิชาการ สิ่งพิมพ์ส่วนตัวและส่วนราชการ รวมถึงสื่อสังคมออนไลน์ที่นำเสนอความทรงจำของเหตุการณ์ดังกล่าวต่อสาธารณะมากมาย แต่ส่วนใหญ่แล้วยังเป็นการตอกย้ำชุดวาทกรรมหลักอยู่

ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของชาวม้งในสงครามคอมมิวนิสต์ เป็นประสบการณ์ตรงในยุคสงครามเย็นของแกนนำและทหารชาวม้งทั้งที่อยู่ฝ่ายของ พคท. และฝ่ายรัฐบาล เป็นประสบการณ์เกี่ยวกับปัญหาความขัดแย้งในพื้นที่ซึ่งเกิดขึ้นระหว่าง พ.ศ.2510-2513 ที่ทำให้หมู่บ้านม้งบนภูเขาต้องแตก ผู้คนที่เป็นญาติพี่น้องกันต่างแยกย้ายไปอยู่คนละข้าง ต่อด้วยประสบการณ์การสู้รบในระหว่างสงครามกับทั้งความสูญเสียที่เกิดขึ้น ตามมาด้วยประสบการณ์และความรู้สึกหลังสงครามจบลงเมื่อ พ.ศ.2523 เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นประวัติศาสตร์บอกเล่าของคนชายขอบซึ่งไม่เคยถูกบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรและถ่ายทอดให้ผู้คนในสังคมไทยได้รับรู้และเข้าใจถึงในแง่มุมมองของพวกเขา

เรื่องเล่าที่ผู้เขียนได้ทำการรวบรวมมาเรียบเรียงในบทความนี้จึงเป็นความทรงจำทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งซึ่งเกิดขึ้นในยุคสงครามเย็นหรือสงครามคอมมิวนิสต์ ความทรงจำทางสังคม (social memory) เป็นการรำลึกถึงประสบการณ์ที่มีความหมายสำหรับกลุ่มทางสังคม เป็นความทรงจำร่วมที่ลึกซึ้งต่อเหตุการณ์ในอดีต เป็นความทรงจำร่วมของชุมชนหรือสังคม Zerubavel (1996) และ Connerton (1989, p. 2) ซึ่งให้เห็นว่าความรู้ที่เรามีอยู่ในปัจจุบันนั้นย่อมขึ้นอยู่กับประสบการณ์ในอดีต เรามีความรู้เกี่ยวกับโลกปัจจุบันด้วยบริบทที่เชื่อมโยงกับเหตุการณ์หรือสิ่งที่เคยได้รับรู้มาในอดีต จึงเป็นการยากที่จะแยกความรู้ในปัจจุบันของเราออกจาก

ประสบการณ์ในอดีต เพราะประสบการณ์ในอดีตส่งอิทธิพลอย่างมากต่อความรู้ในปัจจุบันของเรา สำหรับ Maurice Halbwachs (as cited in Connerton, 1989, p. 36) ความทรงจำเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นในสังคม การเป็นสมาชิกของกลุ่มทางสังคม อย่างกลุ่มเครือญาติ กลุ่มทางศาสนา กลุ่มทางชนชั้น และอื่น ๆ ที่ทำให้ปัจเจกบุคคล ได้มาจำกัตรงและหวงคิดถึงความทรงจำต่าง ๆ ของพวกเขา ความทรงจำจึงถูกสร้างหรือสร้างขึ้นใหม่ภายใต้บริบททางวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่ห้อมล้อมแต่ละตัว ปัจเจกและสังคม ยิ่งในสังคมหรือสภาพแวดล้อมที่ต้องเผชิญกับภาวะวิกฤตด้วยแล้ว ความทรงจำทางสังคมมักจะถูกหยิบขึ้นมาใช้เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของสมาชิก (Tanabe & Keyes, 2002) ความทรงจำของชาวม้งว่าด้วยประวัติศาสตร์ การต่อสู้ในสงครามคอมมิวนิสต์จึงเป็นการสร้างชุดวาทกรรมช่วงชิง (counter discourse) ของชาวม้งที่เป็นคนรากหญ้าและเป็นกลุ่มคนชายขอบในสังคมไทยที่มีต่อวาทกรรมหลักว่าด้วย “แม่วแดง” หรือม้งคอมมิวนิสต์ในอดีต แม้หลังสงครามคอมมิวนิสต์ปิดฉากลง สิทธิขั้นพื้นฐานหลายอย่างของกลุ่มชาติพันธุ์กลับเลวร้ายลง โดยเฉพาะสิทธิในที่ดินบนภูเขาที่ถูกประกาศเป็นเขตอนุรักษ์ทับที่อยู่อาศัยและที่ทำกิน ปัจจุบันความทรงจำทางสังคมต่อสถานการณ์การต่อสู้ในสงครามคอมมิวนิสต์จึงมักถูกหยิบขึ้นมากล่าวถึงและใช้ในกระบวนการต่อสู้เรื่องสิทธิในที่ดิน สิทธิการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิทางวัฒนธรรมและอื่น ๆ ของชาวม้งและกลุ่มชนพื้นเมืองอื่น ๆ ในประเทศไทย

References

- Baird, I. G. (2020). The Hmong and the communist party of Thailand: A transnational, transcultural and gender–relations–transforming experience. *TRaNS: Trans–Regional and–National Studies of Southeast Asia*, 9(2), 167–184. <https://doi.org/10.1017/trn.2020.11>
- Buadaeng, K. (2023). *Hai rueang lao rao pen tamnan: Kan tosu khong khabuankarn nakrian naksuksa lae chaona chaorai phak nuea pho so 2515–2525 (in Thai)*. [Let our oral story be legend: The fighting of students and farmers movements in the north, year 1973–1982]. Bangkok: Asia Digital Printing.
- Burusphat, K. (1975). *Chaokhao (in Thai)*. [Hill tribes]. Bangkok: Phrae phithaya.

- Chaithiang, T. (2011). Chonchat phuenmuang lae khabuankan patiwat prachachon khong chonchat bru haeng thueakkhao phuphan (in Thai). [Indigenous people and civil revolution process of the indigenous bru of The Phuphan Mountain], *Journal of the Association of Researchers*, 16(3), 26–38. Retrieved from <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/jar/article/view/240622>
- Charusathian, P. (1966). *Chaokhao nai prathet thai* (in Thai). [Hill tribes in Thailand]. Bangkok: Krom pracha songkhroh, krasuang mahadthai.
- Connerton, P. (1989). *How societies remember*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Daeng Nan thukthailom (in Thai). [Red in Nan being blockaded]. (1968a, January 27). *Phimthai*.
- Department of Social Development and Welfare. (2016). *Thamniab chumchon bonphuenthisung* (in Thai). [Directory of highland communities]. Bangkok: Department of Social Development and Welfare.
- Fongthale, C. (2013). *Chak doi yao thueng phu phachi* (in Thai). [From doi yao to phu phachi]. Bangkok: Ammarin Printing.
- Fuek awut hai chaokhao (in Thai). [Training weapon for hill tribe]. (1971, July). *Muangthai*.
- Geddes, W. R. (1976). *Migrants of the mountains: The cultural ecology of the Blue Miao (Hmong Njua) of Thailand*. Oxford: Clarendon Press.
- Kerdphon, S. (2011). *Pho kho tho hai pai nai?* (in Thai). [Where does Pho kho tho has disappeared?]. Bangkok: Aksorn sumphan printing.
- Klum Phoen Nan. (2009). *Tamnan dao phrao phrai thi phu wae phu phayak, lem 2* (in Thai). [Brighten legend on phu wae and phu phayak, volume 2]. Bangkok: Art Ed Graphic.
- Leepreecha, P., Chotchaiphibun, T., Khanitsakon, P. & Pankitwanitcharoen, S. (2018). *50 pi paklang: Chak yod doi su phoen rab* (in Thai). [50 years paklang: From mountains to lowland]. Nan: Chomrom 50 pi paklang.

- Leepreecha, P., Suebthayat, Y. & Yangcheepsucharit, U. (2020). *Kheknoi: 50 pi samoraphum lae sitthi thi din* (in Thai). [Kheknoi: 50 years battlefield and land rights]. Phetchabun: Khanakammakan chadpim nangsue 50 pi kheknoi.
- Legendary Channel. (2021, 10 February). *Tamnan prawattisat: Yutthakan nanromyen thalom phuphadaeng* (in Thai). [Historical legend: Military operations on nanromyen, bombard phuphadaeng] [Video File]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=xFsSWOE0oBo>
- Mailee. (2016). *Phayu fon bon phu phachi-phachang* (in Thai). [Rainstorm on phachi-Phachang]. Pathumthani: Samnakphim mahawitthayalai rangsit.
- McMahon, R. J. (2022). Songkhramyen: khwamru chabap phok pha (In Thai). *The cold war: A very short introduction* (Chomphuphan, S. Trans.). Bangkok: Odeon Store.
- Miaodaeng lomkhai (in Thai). [Red Miao blockaded barrack]. (1968, January 2). *Phimthai*, p. 1.
- Mottin, J. (1980). *The history of the Hmong (Meo)*. Bangkok: Rung ruang ratana priting.
- Muea wanthi song thanwakhom (in Thai). [On 2nd December]. (1968, December 4). *Phimthai*, p. 16.
- Mueanniam, A. (2018, February 20). *Yutthakan phamueang phadetsuek, 2524* (in Thai). [Military operations on phamueang subdue the enemy 1981] [Video File]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=gbEuY-dUZDvo>
- Murachima, A. (2012). *Kamnoed phak communist sayam (phoso 2473-2479)* (in Thai). [The birth of Siamese Communist party (1930-1936)]. Bangkok: Matichon.
- Murfett, M. H. (Ed.). (2012). *Cold war Southeast Asia*. Singapore: Marshall Cavendish.
- Namchaokhao mafuek awut (in Thai). [Bring hilltribes to train on weapon]. (1965, June 6). *Sayamnikon*, p. 1.

- Phromson. C. (2014). Nayobai chonchart suannoi khong Pho Kho Tho: Korani suksa chonchart suannoi chao malayu nai phuenthi cho chaidan phaktai (in Thai). [Policy on ethnic minorities of CPT: Case study of malayu ethnic minorities in the borderland of the south]. *National Defence Studies Institute Journal*, 5(3), 45–57. Retrieved from <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/ndsijournal/article/view/38105>
- Phukokanrai khukham (in Thai). [Terrorists threatened]. (1970, January 3). *Phimthai*, p. 1, 16.
- Phumthaworn, P. (2022). *Suk khao kho* (in Thai). [Khao kho war]. Bangkok: Mingmit Press.
- Ronran, W. (2015). *Pho to tho 2324: Yutthakan doiyao, doiphamon, doiphachi* (in Thai). [Pho to tho 2324: Military operations in doiyao, doiphamon, doiphachi] [Video File]. Retrieved from <https://www.youtube.com/watch?v=mClq60bd90k&t=8s>
- Sinara, T. (2009). *Lang 6 tula: Wa doei kwam khatyaeng thang kwamkid rawang khabuankan naksuksa kab phak communist haeng prathet thai* (in Thai). [After 6 October: About the ideological conflict between student's movement and Communist Party of Thailand]. Bangkok: 6 Tula Memory Printing.
- Singtomas, T. (2017). Muban siangpuentaek: Prawattisat kan khluanwai thang kanmueng lae kansang attalak thongthin bannabua (in Thai). [The first gunshot rang out village: History, political movement and Identity construction of Nabua]. *Thammasat Journal*, 36(3), 112–147. Retrieved from <https://so05.tci-thaijo.org/index.php/tujo/article/view/193914>
- Tanabe, S., & Keyes, C. (2002). *Cultural crisis and social memory: Modernity and identity in Thailand and Laos*. Honolulu: University of Hawaii Press.
- Tapp, N. (1989). *Sovereignty and rebellion: The white Hmong of northern Thailand*. Oxford: Oxford University Press.
- Vang, C. Y. (2019). *Fly until you die: An oral history of Hmong pilots in the Vietnam War*. Oxford: Oxford University Press.

Yimprasert, S. (2007). Prawattisat wa doei nangsuphim mahachon lae banyakat prachathipatai muea pho so 2491 (in Thai). [History of public media and democracy circumstance in 2491 B.E.]. *Fa Dieo Kan*, 5(1), 203–214.

Zerubavel, E. (1996). Social memories: Steps to a sociology of the past. *Qualitative Sociology*, 19, 283–299.